

En allvarsam lek

En undersökning om Barnorienterad Familjeterapi i barnvårdsutredningar

Helena Hansson
Ann-Louise
Löwendahl
C-uppsats i socialt arbete
Socionom
programmet
Höstterminen 2002
Handledare: Karin Lundén

Abstract

I barnavårdsutredningar skall barn ha rätt att komma till tals. Det har visat sig att det kan vara svårt att göra barn synliga i utredningar.

Syftet är att undersöka om Barnorienterad familjeterapi (BOF) som metod är möjlig att använda i delar av barnavårdsutredningar inom socialtjänsten.

Undersökningen genomfördes med hjälp av intervjuer med nio BOF-terapeuter. De intervjuades med hjälp av en semistrukturerad intervjuguide. Intervjumaterialet analyserades fenomenologiskt för att finna essensen av upplevelserna kring BOF.

Det visade sig att BOF är en metod som ger information om vissa viktiga föräldrafunktioner, relationen mellan barn och föräldrar samt om föräldrarna är känslomässigt tillgängliga för sina barn. En del av barnets uppfattning av sig själv och förväntningar på andra kan anas. Metoden ger barnet möjlighet att uttrycka sig på ett avslappnat och konkret sätt i leken. Det framkom att även föräldrarna blir delaktiga i arbetssättet. Undersökningen har visat att BOF är en metod som kan ge information och skulle utifrån de kraven kunna användas i delar av barnavårdsutredningar inom socialtjänsten. Vi har även funnit att det kan vara förenat med vissa svårigheter, så som att leka i en utredningssituation. I allt vad vi har funnit att man kan se i BOF är det viktigt att tolka varsamt samt att även få informationen bekräftad på annat sätt.

Nyckelord: barnorienterad familjeterapi, barnavårdsutredning

Innehållsförteckning

Tack till.....	3
Inledning.....	4
Syfte och frågeställningar.....	4
Tidigare undersökningar.....	5
Barnets lagliga rätt till hälsa och utveckling.....	7
Barnavårdsutredning.....	7
Teoretiska perspektiv.....	11
Föräldrarnas omsorgsförmåga.....	11
Anknytning.....	14
Barnorienterad familjeterapi.....	17
Metod.....	21
Studiebesök och observationsdag.....	21
Undersökningsgrupp.....	21
Intervjuguide.....	22
Tillvägagångssätt.....	22
Analys.....	22
Etiska överväganden.....	23
Validitet och reliabilitet.....	23
Undersökningens begränsningar.....	23
Resultat.....	24
Vilka urvalsfaktorer styr valet att arbeta med BOF i en familj?.....	24
Vilken skillnad är det mellan BOF och andra metoder som intervjupersonerna känner till?.....	24
Hur kan man se på det som händer mellan barn och föräldrar i BOF?.....	27
Hur visar sig barnets syn på sig själv och andra i BOF?.....	30
Hur skulle det fungera att använda BOF i delar av barnavårdsutredningar inom socialtjänsten?.....	33
Diskussion.....	37
Vilka urvalsfaktorer styrde valet att arbeta med BOF i en familj?.....	37
Vilken skillnad var det mellan BOF och andra metoder som intervjupersonerna kände till?.....	37
Hur kunde man se på det som händer mellan barn och föräldrar i BOF?.....	37
Hur visade sig barnets syn på sig själv och andra i BOF?.....	38
Hur skulle det fungera att använda BOF som metod i delar av barnavårdsutredningar inom socialtjänsten?.....	40
Referenser.....	43
Bilaga	

Tack till

Vi vill tacka alla BOF-terapeuter som har möjliggjort vår undersökning genom att frukostigt dela med sig av sin kunskap och sina erfarenheter!

Tack till vår handledare Karin Lundén för att hon har tagit vår uppsats på största allvar genom att vara generös med både kunskap och tid!

Vi tackar också våra familjer för tro, hopp och kärlek!

Till sist vill vi tacka varandra för alla skratt!

Helena & Ann-Louise

Inledning

Historiskt har utvecklingen gått ifrån att socialtjänsten sällan har talat med barn i barnavårdsutredningar till att de bör tala med barn. Barnets inställning skall klarläggas så långt som möjligt (Norström & Thunved 2002). Vi tror att en stor fråga på många socialkontor är: "Hur ska vi prata med barn?". Vi tänker att det finns en efterfrågan på användbara metoder där barnen kan komma till sin rätt och där verksamma utredare kan få svar på sina frågor.

Barnavårdsutredningar genomförs med hjälp av bland annat samtal och intervjuer som verktyg. "Vi måste lära oss barnets språk, det sätt varpå barnet använder leken och det beteende som barnet använder för att förmedla upplevelsen av sin situation."(Killén 1999, sid 279) Leken är en hjälp att uttrycka sig konkret, vilket passar mindre barn som ännu inte har utvecklat ett abstrakt tänkande.

En del som hör ordet barnavårdsutredning tänker på hjälp och stöd medan andra associerar till kontroll och förmynderi (Hessle, 1996). Antagligen finns båda synsätten representerade bland såväl vanliga medborgare som bland yrkesverksamma inom socialt omsorgsarbete. Vi tror att det alltid händer någonting i en familj i samband med utredning hos socialtjänsten. Det känns viktigt för oss att det finns en möjlighet att fånga upp det och använda sig av effekten av att människor kanske stannar upp och tänker över sina liv.

Syfte

Vi kom först i kontakt med Barnorienterad familjeterapi (BOF) på institutionen för socialt arbete och uppfattade då att det var en metod för utredning. Det väckte vår nyfikenhet och vi sökte vidare information, som visade att BOF är ämnat för behandling. Eftersom vi redan hade fått idén att använda BOF i utredning valde vi att undersöka möjligheten att använda BOF i barnavårdsutredningar inom socialtjänsten.

Syftet är att undersöka om Barnorienterad familjeterapi (BOF) som metod är möjlig att använda i delar av barnavårdsutredningar inom socialtjänsten.

Frågeställningar

1. Vilka urvalsfaktorer styr valet att arbeta med BOF i en familj?
2. Hur kan man se på det som händer mellan barn och föräldrar i BOF?
3. Hur visar sig barnets syn på sig själv och andra i BOF?
4. Hur skulle det fungera att använda BOF som metod i delar av barnavårdsutredningar inom socialtjänsten?

Tidigare undersökningar.

Det finns ett relativt sparsamt utbud av undersökningar som tar upp de effekter BOF har som arbetsmodell. Här presenteras resultatet från de studier som vi funnit.

I Karlstad har en utvärdering av en utredningslägenhet gjorts där BOF använts som ett redskap i utredningsprocessen. Utvärderingen har skett genom intervjuer av föräldrar som varit föremål för barnavårdsutredning i lägenheten och ansvarig socialsekreterare samt andra samarbetspartners. Strid är psykolog och var i utredningen ansvarig för att belysa relationer och samspelelmönster mellan barn och föräldrar, han beskriver BOF som en mycket bra arbetsätt i detta arbete. Då det som sker i sandlådan är en spegling av familjens sätt att vara tillsammans. Föräldrarna använder sig av "barnets språk" och möter på detta sätt barnet på dess egen "planhalva". Genom att samspelet sker i leken kan barnet med symboliska uttryck och teman visa hur det upplever sin situation i familjen. Det som spelas upp i relation till de andra familjemedlemmarna gör att fokus kan sättas på samspelet dem emellan. Dessutom kan barnet på ett sätt som är möjligt i skapande fri lek ge uttryck för den egna personen. På så vis kan metoden tydliggöra både individuella och relationella förhållanden i familjen beskriver han.

Strid (2000) fann att föräldrarna fick hjälp genom denna modell att förstå sina barn. Eftersom BOF inriktar sig på att förbättra samspelet tydliggörs även föräldrarnas förmåga och motivation till förändring. Här skapas förutsättningar för att komma in på teman där föräldrar med stöd kan träna nya förhållningssätt med sina barn. Det pekas på i utvärderingen att moment av förändringsarbete blir ett sätt att öka motivationen för samarbete hos föräldrarna. Då utredningsstrategin har en inriktning mot positiva förändringar som inger hopp hos familjen att få det bättre.

Strid (2000) fann vidare att BOF inte är någon lätt situation för de föräldrar vars omsorgsförmåga skall bedömas. Men han betonar samtidigt att arbetsformen innebär ett aktivt deltagande från föräldrarnas sida som befrämjar arbetsalliansen mellan familjen och utredarna. Föräldrarna deltar inte bara i samleken utan medverkar även i det efterföljande samtalet som präglas av ett objektiva "utforskande" om vad som hänt i samleken där föräldrarnas egen upplevelse är viktig. Här läggs stor vikt vid att ge föräldrarna bekräftelse på det som fungerar bra i samspelet mellan barn och förälder.

Det visas i intervjuerna med föräldrarna som deltagit i barnavårdsutredning att möjligheten att få hjälp att se sitt barn utifrån ett annat perspektiv var en stark upplevelse. Socialsekreterarna förmedlar att det är en styrka att få visa det som är positivt hos barnen och föräldern. Det gav förutsättningar för att en förändringsprocess kunde bli möjlig. Det uttalades också att det faktum att det fanns saker som man kunde bygga vidare på gjorde att det skapades hopp om att situationen i familjen kunde förändras till det bättre. (Ibid)

Palm (2001) har gjort en jämförande studie mellan BOF och traditionella familjeterapisamtal. Bakgrunden till denna studie är hennes upplevelse av att det är svårt att göra barn delaktiga i familjeterapisamtal på ett jämställt vis med de vuxna. Det man har tittat på är det utrymme barnet tar i BOF jämfört med traditionell familjeterapi. Studien har genomförts på så vis att videoband från de båda terapiformerna har gått igenom och jämfört med varann. Hennes slutsats

blir att barn på flera sätt är mer engagerade och aktiva då BOF-metoden används än under vanliga familjeterapisamtal. Barnet stod för 29% av orden under BOF-sessionen i jämförelse med 3,5% under traditionella familjeterapisamtal. Ordförråd och förmågan att yttra sig är hos barnet självklart mer begränsad än hos vuxna. Det är därför en fördel att barnet under BOF-sessionen även via handling får ett större utrymme att förmedla sig. Resultaten från denna studie visar att barnet i genomsnitt står för 67% av handlingen i BOF-sessionerna. Detta kan jämföras med traditionella familjeterapisamtal där barnet är i en icke verbal interaktion under 14% av tiden. Studien visar tydligt att barn har lättare att uttrycka sig på en icke verbal nivå. Vidare pekas det på i studien att det som sker på leknivå under samspelet i sandlådan är lättare att ta upp och problematisera utan att det blir skuldbeläggande för familjen.(Palm 2001)

I en annan studien "Barnets perspektiv i barnavårdsutredningen - hörs barnets egen röst?" är syftet att undersöka hur barnets rätt att själv komma till uttryck tillgodoses barnavårdsutredningar. I studien har barn som var i åldrarna 6-13 år och deras föräldrar som varit föremål för barnavårdsutredning intervjuats. Även ansvariga socialsekreterare har intervjuats och den barnavårdsutredning som blivit resultatet har gått igenom i syfte att se om barnets röst i den har gjorts sig hörd. Socialsekreterarna i studien beskriver det som mycket svårt att tala med barnet i utredningssammanhang. Det är en komplicerad och utsatt situation med hänsyn både till föräldrar och barn. I detta sammanhang skall socialsekreteraren avgöra barnets ålder och mognad. Hon skall också ta hänsyn till vad barnet säger utan att för den skull pressa barnet på dess åsikter. De barn som omfattades av studien saknar till stor del egna uttalanden i barnavårdsutredningarna. De presenteras till största del av socialsekreteraren utifrån de egna och andras iakttagelser och tolkningar. Socialsekreterarna har haft ett barnperspektiv där den vuxne har barnet i sin synvinkel. Att fånga barnperspektivet ur barnets synvinkel, att se med barnets ögon har varit svårare. En av svårigheterna som uppgavs i att tala med barn var: "Barnets oförmåga att uttrycka sig verbalt"(Wahlström, 2000, sid 57).

Barnets lagliga rätt till hälsa och utveckling

Kunskapen om barns behov och utveckling har under de senaste åren ökat markant. Vad som är barnets bästa finns det olika åsikter och intressekonflikter kring, det ändrar sig även över tid i takt med att ny kunskap och nya värderingar i samhället växer fram och förändras. Vad som är bäst för ett barn behöver inte vara det för ett annat barn. Vad som är ett barns bästa skall grundas på vetenskap och beprövad erfarenhet men även utgå från barnets perspektiv (SOU 2000:77).

De lagar som reglerar barns förhållanden är idag föräldrabalken (FB), socialtjänstlagen (SoL) samt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Barnkonventionen har också fått stor betydelse för att stärka barns ställning.

Barns behov och barns rätt är tydligast markerad i föräldrabalken (SoS-rapport 1996:19), där det slås fast att barn har rätt till omvårdnad trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning och får inte utsättas för kroppslig bestraffning (FB 6 kap 1§).

Enligt SoL 5 kap.1§ (ersätter SoL 12§) skall socialnämnde

"... verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden, i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom, med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling...i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd de behöver ..." (Norström & Thunved, 2002, sid 452).

SoL 11 kap 1§ (ersätter SoL 50§) säger att

" Socialnämnden skall utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på något annat sätt har kommit till nämndens kännedom och kan föranleda någon åtgärd av nämnden..." (Norström& Thunved,2002, sid 458).

I barnkonventionen sätts barnet i fokus och uttrycker barnets behov som rättigheter. Barnkonventionen tar sin utgångspunkt i det specifika barnet och har fyra grundprinciper:

Barnets bästa skall sättas i främsta rummet.

Barnet skall skyddas mot alla former av diskriminering.

Barnet har rätt till liv och utveckling.

Barnets rätt att säga sin mening och få den respekterad.

Detta kan sägas utgöra barnkonventionens definition av vad barns grundläggande behov är. I barnkonventionen slås fast att det som barnet säger skall finnas med och beaktas vid beslut. Men avgörandet av vad som är barnets bästa skall alltid ligga hos de vuxna som ansvarar för beslutet (SOU 2000:77).

Barnavårdsutredning

Ansvar för barnavårdsutredningar ligger på socialnämnden och är en del av myndighetsutövning mot enskild. Utredning definieras på följande sätt av Socialstyrelsen: "All den verksamhet som syftar till att göra det möjligt att fatta beslut i ett ärende och som återfinns som dokumentation i ärendet." (Allmänna råd från Socialstyrelsen 1994:3,sid 12).

En utredning består av flera på varandra följande delar, nämligen: formulering av frågeställning, insamling av information för att belysa frågeställningen, värdering av informationen samt beslut. En barnavårdsutredning är en utredning som startas på grund av misstanke om att ett barn far illa (Hessle, Stenström, Sundell & Wåhlander, 1996). Utredningen har till uppgift att visa att den insats som är föreslagen är den lämpligaste för det specifika barnet (Allmänna råd från Socialstyrelsen 1994:3). Det är barnets särskilda sårbarhet och utsatthet samt eventuella symtom som skall leda till utredning och i sin tur till stöd och vård. Barnets hälsa och utveckling skall säkerställas (Lundén, 2000).

En utredning skall göras så skyndsamt det går utan att kvaliteten ifrågasätts. Det är viktigt att inte utredningen fungerar som en pågående insats. Om det finns insatser pågående samtidigt med utredningen i en familj ska de inte påverka utredningstiden. Ibland kan det vara svårt för en socialsekreterare att hålla isär utredning och bistånd. En utredning handlar dock enbart om informationsinsamlande utan förändring som mål för klienten medan målet för bistånd är förändring. En sammanblandning av syftet kan få som konsekvens att kontakten mellan socialsekreteraren och klienten blir otydlig (Hessle, Stenström, Sundell, & Wåhlander, 1996).

Vad skall en barnavårdsutredning innehålla

Enligt Allmänna råd från Socialstyrelsen skall följande frågeställningar besvaras i en barnavårdsutredning:

1. Vilka behov har barnet? Vilka resurser finns omkring barnet? Räcker de?
 2. Vad händer om inte barnets förhållanden förändras?
 3. Vad innebär de olika alternativ som finns för positiva förändringar för barnet?"
- (Allmänna råd från Socialstyrelsen 1994:3, sid 63).

"Det som har betydelse för att socialnämnden skall kunna fatta beslut i det individuella ärendet skall belysas i utredningen." (Allmännas råd från Socialstyrelsen 1994:3, sid 64).

Ovanstående innebär i praktiken att en bedömning sker av barnets behov, av föräldrarnas omsorgsförmåga och förutsättningar för att tillfredsställa barnets behov. Man gör en noggrann beskrivning av relationen mellan barn och föräldrar. Dessutom skall riskfaktorer i barnets miljö beskrivas. En bedömning av familjens och nätverkets resurser samt möjligheter till förändring görs också. En utredning skall genomföras under kort tid, men det är ändå viktigt att handläggaren tar sig tid att lära känna familjen och diskuterar den aktuella situationen med dem. Handläggaren skall tala med både barn och föräldrar samt vid behov göra hembesök. Vidare ska handläggaren tala enskilt med barnet utifrån dess ålder och mognadsnivå (Allmänna råd från Socialstyrelsen 1994:3). Socialtjänsten behöver även få en uppfattning om barnets utvecklingsnivå och psykiska status. Dessutom tar socialtjänsten referensuppgifter från barnomsorg, skola och andra som kommer i kontakt med barnet. En utredning skall genomföras inom fyra månader och beskriva både resurser och brister i familjen på ett sakligt och opartiskt vis. Föräldrarna och barn över 15 år, har rätt att få del av utredningen och ge sina synpunkter på den (Hindberg, 1999).

Bedömning och eventuella åtgärder

Bedömningen i barnavårdsutredningen skall göras utifrån vad som har framkommit om barnets behov av skydd och stöd (Allmänna råd från Socialstyrelsen 1994:3). Utredningen skall komma fram till vilka åtgärder, om det behövs några, som är till barnets bästa (Hindberg,1999). För detta behöver man förena beprövad erfarenhet och vetenskap med att lyssna till vad barnet själv säger om sin situation. Följande grundläggande behov bör finnas med i bedömning av barnets bästa:

" barnets behov av omvårdnad och skydd

barnets behov av sina föräldrar

barns behov av respekt för sin integritet." (Hindberg, 1999, sid 159).

Avslutningsvis anges i utredningen förslag till insatser samt hur de ska genomföras (Allmänna råd från Socialstyrelsen 1994:3).

Utvecklingen av samtal med barn i barnavårdsutredningar

I Socialtjänstkommitténs förslag inför ny socialtjänstlag 1994 fick delar av socialtjänstens barnavård kritik. De fann bland annat att socialsekreterare talade för sällan med barnen (SOU 1994:139). I ärenden som berörde barn gällde att de hade rätt att föra sin egen talan från 15 års ålder, men även yngre barn skulle höras om det inte bedömdes skada barnet och var till nytta i utredningen. Det verkar som om socialsekreterare sällan träffade barnen (Hessle, Stenström, Sundell & Wåhlander, 1996).

1998 reviderades socialtjänstlagen enligt syftet att stärka barns ställning. Det slogs då fast i portalparagrafen att vid åtgärder som rör barn skall särskild hänsyn tas till vad barnets bästa kräver. När åtgärder gäller barn infördes en särskild bestämmelse om barns rätt att komma till tals (SOU 2000:77). Det som ledde fram till denna förändring var att regeringen framförde att socialtjänstlagen borde tillföras ett uttryckligt barnperspektiv för att stärka barnets ställning inom socialtjänsten. Detta var motiveringen till införandet av bestämmelserna om barnets bästa och barns rätt att komma till tals. För socialtjänsten blir uppgiften att skapa sig en bild av barnet och dennes behov samt klargöra barnets inställning utan att barnet ställs inför svåra val (prop. 1996/97:124 s.98f).

För att få kunskap om vad ett specifikt barn behöver och vad som saknas i barnets vardag är det även nödvändigt att vända sig till barnet själv. Barnets beskrivning av sin verklighet måste tillföras utredningen för att ge en komplett bild. Men det är inte problemfritt att fånga barnets röst. Det behövs kunskap för att förstå och beskriva barns tankar, känslor och reaktioner. I barnkonventionen ges inte möjlighet att avgöra om barnets skall komma till tals eller inte. Det är barnets absoluta rättighet att bli hörd och få uttrycka sina åsikter. Detta gäller i alla frågor som rör barnet. Det finns i barnkonventionen ingen nedre åldersgräns för när barnet skall få uttrycka sina åsikter. Myndigheterna har ansvar för att utveckla metoder för att också ett mycket litet barns röst skall kunna höras. För att inte rätten att komma till tals skall bli meningslöst skall vad barnet säger tillskrivas betydelse. Det är kanske allra viktigast. (SOU 2000:77)

I slutbetänkande av Kommittén mot barnmisshandel (SOU 2001:72) slås det dock fast att barnperspektivet får allt större inverkan på barnavårdsutredningar. Samtal med barnet är numer

vanligare. Det finns i vissa kommuner målsättningar för handläggning, där barnperspektivet särskilt poängteras.

Barnperspektivet i barnavårdsutredningar

Det främsta skälet till att ha en barnperspektiv i socialt arbete är att barn inte själva kan göra sig hörda. Barnet är alltid den svagaste parten och det är samhällets ansvar att bevaka deras intresse (SoS-rapport 1996:19). Barn i fokus-projektet resonerar kring begreppet barnperspektiv. Ordet perspektiv betyder synvinkel. Barnperspektiv blir då att se ur barnets synvinkel, se med barnets ögon (SoS-rapport 1996:19). Gunvor Andersson (1995) beskriver att det inte finns ett barnperspektiv utan flera. De egna kulturella och personliga förutsättningarna spelar in för de barnperspektivet man har. För att nå ett barnperspektiv behöver man se ur barns synvinkel, för att försöka få klarhet i hur barn upplever och uppfattar sig själva och de relationer de har till andra. Hur de uppfattar sin omgivning och de förhållanden de har i sin vardag. Men barnperspektivet kan också betyda att den vuxne har barnet i sin synvinkel och ser barnet. Inom socialtjänsten behöver båda dessa betydelser få rum. Att lyssna till barnet och sträva efter att förstå det. För att vidta de åtgärder som bedöms vara till barnets bästa. Barn kan inte ses isolerade från sina föräldrar på samma sätt kan inte föräldrar ses isolerade från sina barn. Att föräldrarna får bästa möjliga stöd genom socialtjänsten ligger på så vis även i barnets intresse. Vid en intressekonflikt mellan barn och föräldrar är det barnets intresse som har företräde (SoS-rapport 1996:19).

Teoretiska perspektiv

Föräldrarnas omsorgsförmåga

I en barnavårdsutredning är det centralt att se på föräldrarnas omsorgsförmåga för att kunna avgöra om barnet har det tillräckligt bra i sin familj. ”De barn som utvecklas och trivs, som vet vad de känner, som kan uttrycka det de känner och får sina upplevelser bekräftade – vare sig de är glada, rädda eller arga – och som kan använda de resurser de har, de barnen får -tillräckligt bra- omsorg” (Killén, 2000, sid 35). Det finns nu en ökad kunskap kring vilka förmågor hos föräldrarna som är särskilt viktiga för att kunna vara ”tillräckligt bra” föräldrar (Killén 1994, 2000; Hart, Brassard, Binggeli & Davidsson, 2002; Erickson & Egeland, 2002). Killén tar upp följande känslomässiga föräldrafunktioner som särskilt viktiga:

Att se barnet som det är.

Föräldrars syn på barnet får stor betydelse för deras bemötande och sätt att vara mot det. Har de en realistisk och en nyanserad bild av barnet ökar möjligheten att de behandlar barnet på ett sätt som står i relation till dess förutsättningar och behov. Förmågan att se barnet som det är står i relation till hur föräldrarna har det själva och på vilket sätt barnets beteende och reaktioner påverkar dem. Om det finns en upplevelse hos barnet av att bli sedd, förstådd och accepterad som det är av sina föräldrar skapar det möjligheter för barnet att utveckla en bra självkänsla.

Att engagera sig i barnet på ett känslomässigt positivt sätt.

Det är viktigt för barnet att föräldrarna kan engagera sig på ett känslomässigt positivt sätt i barnet som person, i dess utveckling, glädje och sorg. Det är betydelsefullt för barnet att bli bekräftad och att föräldrarna ger svar på de signaler barnet sänder ut. I detta engagemang är det betydelsefullt att föräldrarna kan känna glädje över barnet. Får barnet uppleva att föräldrarna tycker om att vara tillsammans med det och engagerar sig i det med glädje finns förutsättningar för barnet att utveckla positiva förväntningar och en förmåga att själv känna glädje och kunna engagera sig.

Att visa barnet empati.

Empati är att kunna leva sig in i en annan människas upplevelser men även att kunna förmedla denna inlevelse. Empati behöver föräldrar för att kunna trösta och ta del i barnets upplevelser. Denna funktion är också viktig för att inte föräldrarna skall låta sin egen frustration gå ut över barnet. Barn som får uppleva empati och inlevelse av sina föräldrar när de är ledsna, arga eller protesterar, lär sig vad de känner och vågar också känna. De lär sig så småningom att styra över sina känslor och får en förmåga till att leva sig in i andras situation.

Att ha realistiska förväntningar på vad barnet klarar av.

Realistiska förväntningar innebär att ha förväntningarna som stämmer överens med den utvecklingsnivå barnet befinner sig på och barnets faktiska förmåga. Det är central för barnets utveckling. Har föräldrarna realistiska förväntningar på barnet kan de ge struktur åt barnets liv och skydda det. Barn som får uppleva förväntningar som stämmer överens med sin förmåga behöver inte oroa sig över att vara tillräckligt bra. De kan använda sin energi till att bemästra och får uppleva att de är kapabla vilket är en viktig skyddsfaktor för barn.

Att ha realistiska förväntningar om de behov hos vuxna som barnet kan tillfredställa.

Det är föräldrarna som skall tillfredställa barnets grundläggande behov – inte tvärtom. I förhållande mellan barn och föräldrar där föräldrarnas egna behov är alltför centrala kan det i stället leda till orealistiska krav och förväntningar på barnet och en brist på respekt för barnets behov. Föräldrar som inte själva fått sina behov av känslomässig omsorg, förståelse, tröst och hjälp under sin uppväxt och kanske inte heller i den aktuella situationen kan söka sig till barnet för att få dessa behov tillfredställda. Föräldrarnas förväntningar påverkar barnets upplevelse av vardagen och dess personlighetsutveckling. Många barn tar på sig ett ansvar för föräldrar, syskon och sig själv, priset de får betala är den egna utvecklingen.

Att tillfredställa barnets mest grundläggande behov framför de egna behoven.

Dessa grundläggande behov innebär förälderns förmåga att vara ett stöd för barnet på den utvecklingsnivå barnet befinner sig. När barnet utvecklas psykiskt, fysiskt, socialt och intellektuellt innebär det olika saker beroende på barnets ålder och mognad. En förutsättning för detta är att föräldrarna kan prioritera barnets behov och sätta sina egna behov åt sidan. För att detta skall vara möjligt behöver föräldern själv fått sina behov tillfredställda i tillräcklig grad som liten – eller kan återskapa upplevelsen av att inte ha fått det. Det är viktigt att föräldrarna har en förmåga att se samband mellan beteende och konsekvens och därmed inte låta sig styras av impulser.

Att bära egna smärtor och frustrationer utan att behöva avreagera sig på barnet.

Att kunna tåla konflikter och frustration är väsentligt i föräldrarollen. Barn frustrerar sina föräldrar, det är oundvikligt. Föräldern kan befinna sig i en utsatt livssituation vad gäller ekonomiskt, socialt eller relationellt. Hur föräldrarna klarar att hantera dessa frustrationer såväl verbalt som fysiskt och hur det kommer till uttryck i förhållande till barnet utan att föräldrarna avreagerar sig på barnet är av avgörande betydelse för barnets välbefinnande.

Barnets utvecklingsuppgifter

Föräldrarna deltar aktivt både i barnets fysiska och psykiska utveckling genom det sätt som de bemöter sitt barn. Relationen mellan barn och förälder är av stor betydelse för barnets utveckling. Relationsmönstret mellan barn och förälder har effekter på barnets möjligheter att kunna utvecklas utifrån sina förutsättningar (Lundén, 2000). En stor del i föräldrarnas omsorgsförmåga innebär att skapa förutsättningar för att en sådan utveckling skall kunna ske. Det innebär även en förmåga hos föräldrarna och kunna modifiera sitt beteende i takt med tiden och barnets utvecklingsnivå. Psykologisk misshandel ingår ofta eller är inbäddad i andra former av omsorgssvikt eller försummelse. Svårigheten med att fastställa psykisk vanvård är att svar på den svåra frågan "När korsar inadekvat och svag föräldraförmåga gränsen för psykologisk misshandel? Omsorgsgivares beteende bedöms som psykologisk vanvård när det är högst troligt att det skadar barnet psykiskt eller skadar utveckling hos barnet (Hart, Brassard, Binggeli & Davidsson, 2002). Det är därför av största vikt att se om barnet följer sin utveckling när föräldrarnas omsorgsförmåga granskas. Hart, Brassard, Binggeli & Davidsson (2002) tar upp följande utvecklingsuppgifter som barnet har under sin uppväxt:

Spädbarnet	Anknytning Hjälp av sina omsorgsgivare att reglera kroppsliga och känslomässiga tillstånd
Små barns åldern	Utveckla symbolisk representation och urskilja själv - andra. Problemlösning, självkänsla och motivation.
Förskoleåldern	Utveckla själv kontroll - i användandet av språket, att styra impulser, känslor, informationskälla, förstå världen som förutsägbar och begriplig. Utveckla ett verbal, indirekt eller semantiskt minne. Könsidentitet Utveckla sociala relationer utöver familjen och generalisering av förväntningar på en relation. Utveckla moraliska tankegångar
Latens åldern	Utveckla kamratrelationer Anpassning till skolmiljön Fortsatt utveckling av moraliska tankegångar - samvete
Tonårstid	Nyskapande av familjefunktioner Identitetsuttryck (sexuella, framtids orienterade, kamrat- erkännande, etnicitet) Fortsatt utveckling av moraliska tankegångar - samvete
Ung vuxen	Fortsatt differentiering från familjen Förfining och integration av identiteten med särskilt fokus på yrkesval och kärleksrelationer. Fortsatt utveckling av moraliska tankegångar - samvete

Omsorgssvikt

Fysisk vanvård/försummelse är den form av omsorgssvikt som är lättast att identifiera. I denna form ingår att föräldrarna inte lyckas skydda barnet från skada och fara samt misslyckas i att tillfredställa barnets fysiska behov av mat och kläder. De flesta barn som är fysiskt vanvårdade/försummade är också känslomässigt försummade (Erickson & Egeland, 2002).

Men det finns barn som är känslomässigt försummade utan att vara fysiskt försummade. Denna form av omsorgssvikt är svårare att upptäcka på grunda av att det inte finns några synliga bevis. Barnet får tillräckligt med mat och kläder, deras hälsa och skolgång tas om hand men deras omvårdare svarar inte på deras känslomässiga behov (Ibid). Föräldrarna kan istället försöka kompensera bristen på kärlek och positivt känslomässigt engagemang genom att tillfredställa barnets fysiska och materiella behov på ett överdrivet sätt (Killén, 2000).

Andra former av försummelse gäller barnets psykisk och medicinsk hälsa samt försummelse av barnets utbildning, där föräldrarna brister i samarbete och engagemang i barnets utbildning (Erickson & Egeland, 2002).

Även den mest subtila form av försummelse har en dramatisk effekt på barns utveckling, speciellt under barnets första år. Känslomässig otillgänglighet har även allvarliga effekt på barns beteende. (Erickson & Egeland, 2002). Under otrygga förhållanden innebär det en risk för barnet att utveckla beteendemönster som under de första levnadsåren ger möjlighet till överlevnad men på sikt leder till hög utsatthet. Barn som lever i relationsmönster som är starkt avvikande, kommer att forma sina föreställningar om andra människor utifrån sina erfarenheter. Då de inte fått vad de behövt tidigt i livet har de gett upp i sitt sökande efter omsorg och värme. De förhållningssätt som barnet utvecklar i relation till andra människor riskerar att resultera i ökad utsatthet och utstötning i relation till både barn och vuxna (Ibid).

Genom den utvecklingsförsening som denna försummelse för med sig har dessa barn stora svårigheter i att utveckla självkänsla och därmed också social kompetens vilket annars underlättar i relationer och i skolarbetet (Erickson & Egeland, 2002, Killén, 1994). På detta sätt vidmakthålls deras tidiga erfarenheter av relationer och förstärker deras negativa förväntningar på andra och sig själv.

Familjer där barnen försummas anses vara de svåraste familjerna att nå med frivillig hjälp. Samma faktorer som gör det svårt för föräldrarna att knyta an känslomässigt till barnet gör det antagligen också svårt för dem att skapa en relation till behandlingspersonal (Erickson & Egeland, 2002).

Känslomässig otillgänglighet, som förekommer isolerat är kombinerat med allvarliga negativa effekter som är likvärdiga eller större än annan form av misshandel (Hart, Brassard, Binggeli & Davidsson 2002). Känslomässig otillgänglighet är den mest betydande delen av misshandel och försummelse av barn som sätter större spår i barns utveckling än andra former av omsorgssvikt (Erickson & Egeland, 2002).

I en svensk studie (Lundén & Broberg, under tryckning) har det visat sig att känslomässig otillgänglighet var en mycket vanlig form av omsorgssvikt som observerades av personalen inom barnomsorg och BVC.

Anknytning

Anknytning är en översättning av begreppet "attachment" som utvecklades av barnpsykiatriker och psykoanalytiker John Bowlby. Anknytningsteorin har sin bas i bland annat psykoanalytisk teori, systemteori och etologi. Bowlby (enligt Broberg 1996) såg människan som en del i evolutionen och förklarade anknytningsbehovet ur biologisk synvinkel. Människobarnet är sårbart under en lång period och klarar inte sin överlevnad på egen hand, utan är utelämnad till en omsorgsgivare (oftast föräldrarna). Barnet föds därför med ett beteendesystem för att kunna påkalla sin vårdgivares uppmärksamhet och därmed få närhet och skydd. Barnets anknytning sker instinktivt och den process som uppstår mellan barnet och föräldrarna sätter igång föräldrarnas omvårdnadssystem, som är ett lika ursprungligt behov. Barnet knyter ovillkorligt an, men det har ingenting med föräldrarnas lämplighet att göra. Vilken kvalitet anknytningen mellan barn och förälder har beror bland annat på känsligheten i samspelet. (Broberg 1996, 2000)

Barnets erfarenheter av sig själv och tidiga relationer lagras i hjärnan och skapar sedan inre bilder av dem själva samt viktiga närstående, så kallade inre arbetsmodeller. Anknytningen finns på så

vis kvar inne i barnet och upprätthålls med hjälp av dessa inre modeller oavsett om anknytningspersonen är närvarande eller inte. Anledningen till att de inre arbetsmodellerna utvecklas är att barnet ska förstå världen. Oavsett om anknytningen är trygg eller otrygg, så blir det som sker i relation till andra begripligt. Det betyder att de flesta barn lär sig vilket bemötande de kan förvänta sig av sina föräldrar och kan förhålla sig till det. De barn som har en så kallad desorganiserad anknytning kan dock inte förutse hur föräldrarna ska agera, vilket gör att deras värld inte blir begriplig (Broberg 1996,2000).

En viktig funktion för föräldrarna är att fungera som en trygg bas för sina barn där de kan ladda batterierna efter att ha utforskat världen. Barnen behöver kunna lita på att föräldrarna finns för dem om de ska kunna hänge sig åt ett nyfikat utforskande. När barnet upplever att deras trygghet minskar, på grund av något hotfullt, aktiveras anknytningsbehovet och barnet visar sitt anknytningsbeteende. Om barnet känner osäkerhet inför om föräldern skall vara tillgänglig när det behövs vågar barnet inte utforska världen. Istället uppvisar barnet ett klängigt beteende genom att inte lämna föräldern eller också betar sig barnet som om föräldrarna inte behövs för att han ska klara sig, vare sig för skydd eller närhet. Barn utvecklar olika anknytningsmönster beroende på hur samspelet mellan barn och förälder har sett ut under det första levnadsåret (Broberg 1996,2000).

Omvårdnadssystemet beskrivs av Bowlby (enligt Broberg 2000) som en inbyggd, men fristående beredskap som väcks hos föräldern när barnets anknytningsprocess sätter igång. Brister i omvårdnadssystemet kan leda till otrygg anknytning och därmed påverka barnets känslomässiga och sociala utveckling på ett negativt sätt. Det är dock viktigt att påpeka att enbart riskfaktorer hos föräldrarna eller deras sociala miljö inte automatiskt leder till bristande omvårdnad. Det handlar om vad föräldrarna i praktiken gör i samspelet med barnen.(Broberg 2000) När omvårdnadssystemet inte räcker till uppstår omsorgssvikt.(Lundén 2000)

Den grundläggande funktionen i omvårdnadssystemet är att ge sitt barn skydd, vilket betyder att föräldrarna har det omvända perspektivet från barnets mål att få skydd. Det som aktiverar omvårdnadssystemet är således en situation som föräldern uppfattar som skrämmande eller farlig för barnet. Precis som barnet har olika anknytningsbeteenden har föräldrarna en uppsättning beteenden för att säkra skyddet av sitt barn. När de har försett barnet med omsorg och barnet är tryggt är omvårdnadssystemet passivt igen. På samma sätt som barnet växlar mellan anknytning och t ex utforskande behöver föräldrarna hitta en fungerande balans mellan omsorgen om barnet och andra mål de behöver fullfölja i andra roller som t ex anställd, make/maka eller vän. Vilken strategi föräldrarna väljer för sin omvårdnad beror även på miljö och kulturella faktorer. Omvårdnadssystemet har viktiga rötter både från barndomen och influenser från vuxenvärlden.(Cassidy & Shaver 1999)

Föräldrar som har *trygga* barn har funnits vara flexibla i sitt föräldraskap. De beskrev att hur deras omsorg har sett ut var bland annat beroende av situation, barnets personlighet och utvecklingsmässiga behov. De var även realistiska i sina beskrivningar av möjliga hot mot barnets säkerhet. En god balans mellan barnets och föräldrarnas behov har uppnåtts. Barn med undvikande eller ambivalent anknytning hade föräldrar som erbjöd villkorad omsorg. De *undvikande* barnen skyddades på avstånd med milt, avvisande inslag. Mammorna beskrev bland annat att hon och barnen saknade värde. Dessa mammor sätter ofta sina egna behov framför barnets. Det utmärkande för de *ambivalenta* barnens mammor var deras osäkerhet, vilket visade sig i att barnen hålls kvar intill mamman och uppmuntras till beroende snarare än utveckling.

Mammorna i den här gruppen överdriver barnets behov av omsorg och låter sina egna behov stå tillbaka i mycket stor omfattning. Även om det råder en viss obalans i de två senast beskrivna omvårdnadssystemen kan mammorna ändå tillhandahålla ett visst mått av omsorg och skydd för sina barn. Föräldrarna till barn med *desorganiserad* anknytning har avlagt sig rollen som omsorgsgivare. De har ingen tilltro till sin förmåga att som förälder skydda sitt barn och ofta inte sig själv heller. Ofta beskrivs dessa barn av sina mammor som okontrollerbara. Barn med desorganiserad anknytning är ofta skrämde av sina föräldrars beteende eller också har de föräldrar som är rädda. Skräcken och mammans oförmåga leder till att barnets anknytningssystem stängs igen och blockerar därmed barnets möjlighet att söka skydd eller omsorg från mamman. Både mamma och barn är lika hjälplösa. När omvårdnadssystemet inte klarar att skydda barnet är inte omsorgen tillräckligt bra. (Cassidy & Shaver 1999)

Man har länge värderat kvalitet på anknytningen mellan framförallt mor och barn genom att bedöma känsligheten hos mamman, då en hög grad av känslighet har ansetts leda till trygg anknytning. Fokus när det gäller interventioner har därför varit att i olika miljöer träna mammor att bli mer känsliga för sina barn. Därmed har man kommit ganska långt ifrån det ursprungliga inom anknytning, nämligen känsligheten för barnets behov av skydd. De flesta föräldrar har möjlighet att förstå betydelsen av att klara att skydda sina barn respektive att misslyckas med det, vilket har lett till att det finns idéer om interventioner med fokus på omvårdnadssystemet och mammans självbild när det gäller att tillhandahålla skydd för sitt barn. (Cassidy & Shaver 1999)

Det finns forskare, bland annat George och Solomon (1991) samt George, Solomon och DeJong (1995) (enligt George 1996), som har undersökt 6-åringars anknytningsbeteenden genom att använda sig av berättelser med ett anknytningsrelaterat ämne som barnen får i uppgift att avsluta med hjälp av dockor.

- De tryggt anknutna barnen berättar historien med inlevelse och aktiverade sitt anknytningsbeteende genom att medvetet framkalla faror och rädsla. Det handlade om tjuvar och brand, men i sista ögonblicket kom alltid föräldrarna eller någon annan vårdare och räddade dem. Sedan levde de lyckliga i alla sina dagar.
- Barn med undvikande anknytningsmönster spelade inte upp några händelser som hotade barnens trygghet. Det hände inte särskilt mycket i deras berättelser, utan de gjorde vardagliga saker som att titta på tv och äta middag. De verkade välja bort anknytningssystemet genom att sortera bort rädsla, smärta och sorg från medvetandet.
- Ambivalent anknutna barn tycker att det är svårt att handskas med glädjande och sorgsna händelser på samma gång. Det samma gäller för andra människors tillgänglighet respektive otillgänglighet. De handskas med känslor genom att separera det positiva och det negativa och därefter uppleva en känsla i sänder. I leken är barnen glada och har fullt upp när föräldrarna har lämnat dem med en barnvakt. När föräldrarna sedan kommer tillbaka blir barnen förvirrade och vet inte hur de ska regera.
- I försök med barn som har en desorganiserad anknytning berättar barnen historier där plötsliga katastrofer sker utan förvarning, om allvarliga händelser som eskalerar och snabbt är utom kontroll. Barnen verkar hjälplösa när de blir utsatta för faror och konflikter löser sig aldrig. Föräldrarna i berättelserna förser dem inte med trygghet. Barnen känner sig utsatta och är ständigt rädda för känslan att tappa kontrollen (George 1996).

Barnorienterad familjeterapi - BOF

Barnorienterad familjeterapi har utvecklats av Martin Soltvedt, psykolog och barnpsykoterapeut från Norge. Det är betydelsefullt i BOF att skapa förutsättningar för samspel mellan barn och föräldrar men även att försöka förstå det samspel som sker.

Martin Soltvedt har inspirerats av relationens betydelse för barnets utveckling.

En grundläggande tanke är att föräldrarna är huvudpersonerna i sina barns liv, samspelet mellan barn och förälder är därför utgångspunkten för att skapa förändring. Det är inte terapeuten utan föräldrarna som skall hjälpa barnet att utvecklas. Det man strävar efter i arbetet med BOF är att skapa en situation med samspel som är optimal för utveckling för det aktuella barnet i dess familjesituation. Familjen får hjälp att se sina mönster i samspelet och möjlighet att pröva nya förhållningsätt för att utveckla ett samspel som stödjer barnet att fungera bättre (Sjölin-Nilsson, 1994).

Ett centralt begrepp i BOF är *samhandling* – vilket innebär situationer där minst två personer samspelar med varandra. Barnet kommer till världen med stor social kompetens som förmedlas genom de tidiga möten där barnet visar sitt anknytningsbeteende. Hur barnet får svar i dessa samhandlingsituationer kan betraktas som tidiga byggstenar för barnets utveckling. De har betydelse för hur de lär, hur de förhåller sig till andra människor och sig själv samt hur de förhåller sig till den värld som omger dem. Hur dessa tidiga situationer ser ut kan betyda utveckling men det kan också betyda stagnation. När det lilla barnet börjar utforska världen sker en pendling mellan det okända och föräldern där barnet kan återvända från att utforska till föräldern för att få bekräftelse och påfyllnad. Det blir början till en dialog, en turtagning som barnet tar med sig som samhandlingsgrammatik att använda sig av i situationer med andra människor (Soltvedt, under tryckning).

Lekens två nivåer

Leken är en rik och viktig kommunikationsform för de som arbetar med barn. Det är svårt att förstå barn utan att se på deras lek. För att förstå hur samhandling kan förekomma i en lekprocess, behöver det finnas en förståelse för att det är skillnad mellan lekens yttre ramar och dess egentliga innehåll. Ser man barn som leker tillsammans upptäcker man att de rör sig mellan två nivåer i leken. Barnen är till en del i leken, de hittar på en handling och identifierar sig med olika rollerfigurer. Till en annan del är de på ett regiplan, de går då ur leken för att få en överblick över situationen, det kan handla om att komma överens med de andra i leken vad som skall hända härnäst. När de går tillbaka i själva leken kan man se att den fått ett annat förlopp. Man kan säga att innehållet och ramarna blir två viktiga sidor av leken. Det verkar vara en förutsättning för att lek skall kunna uppstå (Soltvedt, under tryckning).

Förhållandet mellan lekens två nivåer använder man sig av i BOF och det är av betydelse för hur det terapeutiska förloppet går till. Terapeuten kan växla mellan två roller i terapin och har därmed två alternativ i kontakten med barnet:

Han är dels en lekfigur i leken och dels sig själv på veklighetsplanet. På leknivå är blicken riktad mot lekfigurerna och de är aktörerna. Ibland kan terapeuten behöva lämna själva leken för att på ett regiplan tala med barnet, han håller samtidigt barnets hand och tar ögonkontakt. Detta kan ske

om barnets lekfigurer t ex går till angrepp mot terapeutens område eller alter-ego docka och det inte räcker med vad lekfiguren säger (Ibid).

Tillvägagångssätt i BOF

I BOF behöver både barn och föräldrar ha tillgång till lekförmåga, BOF lämpar sig därför väl att använda i familjer med barn från 3-4 år och upp till 10-11 år (Soltvedt, under tryckning).

BOF inleds med ett första samtalet -ett kontraktssamtal- mellan terapeuten och föräldrarna. För att få en bild av hur föräldrarnas oro för barnet ser ut gör föräldrarna var sin så kallad bekymringskurva. De får där gradera sin oro i ett koordinatsystem som sträcker sig över barnets liv. På detta sätt visar sig en tydlig bild över förändringar av oro över tiden men även skillnader eller likheter mellan föräldrarnas orosnivå. I detta inledande samtal presenteras sandlådan och lekmaterial. Terapeuten berättar att han kommer att leka med barnet den första gången då det är ett naturligt sätt för honom att lära känna barn som är i den åldern. I de följande sessionerna kommer föräldrarna att leka med sitt barn. Att terapeuten leker den första gången kan vara en modell för hur föräldrarna själva kan leka med sitt barn. Vidare vill terapeuten att ett samspel med barnet har utvecklats i leken innan föräldrar och barn leker ihop. Det är viktigt att inte föräldrarna känner att de misslyckas. Leken pågår i 15-20 minuter och spelas in på video. I det efterföljande samtalet visas filmen, det ges då möjlighet med hjälp av videotekniken att gå tillbaka till specifika sekvenser under leken för att förstå förloppet eller mönster som finns i samspelet. Samtalet skall i första hand handla om upplevelsen av leken. Det är bra om föräldrarna kan dra paralleller till hur de upplever sitt barn hemma eller i andra situationer. Föräldrarna kan genom sin kunskap om barnet och de situationer som barnet i leken syftar till, klargöra och fördjupa förståelsen av vad innehållet i leken kan ha för betydelse. Men det är viktigt att samtalet stannar på den symboliska nivån det vill säga att det handlar om leken. Att man resonerar om hur man skulle kunna göra annorlunda i leken för att sedan kunna översätta det och göra annorlunda i verkligheten. På detta sätt blir sandlådan en modellsituation där det ges möjlighet att pröva nya sätt att förhålla sig till varann. Men det viktigaste med att stanna kvar på leknivån är att det ökar möjligheten att se ”verkligheten” så som den upplevs av barnet (Soltvedt, under tryckning).

Terapeuten har ansvar för ramarna under sessionen som pågår i en timme och trettio minuter, föräldrarna behöver inte undra över vilka regler som gäller för barnet. Efter en serie då terapeuten lekt med barnet en gång och föräldrarna lekt tre gånger följer ett utvärderingssamtal för att se om föräldrarna fått ut något av arbetssättet (Ibid).

Material som används i BOF

- En sandlåda med torr sand i bordshöjd så att man kan samlas runt den.
- Videokamera, videoband och TV.
- Terapeutens alter ego-docka.
- Lekmaterial

Lekmaterial består av människodockor, hus, möbler, staket, träd, bilar, flygplan samt vilda och tama djur.

Lekmaterial ska inte vara för stort. Det är samhandlingen som är i fokus, innehållet får inte ta över. Krigsmaterial används inte i BOF. Ingen skall behöva bli beskuten. Vilda djur som

angriper går att möta på relationsplanet. Man kan prata med tigern, fråga vad han behöver, var han bor (Sjölin-Nilsson. 1992, 1994).

Terapeutens roll i leken

När terapeuten leker med barnet skapar han sig ett eget litet område. Han har ett hus kanske ett djur och staket runt omkring med grind. Innanför detta område är det terapeutens alter-ego docka som styr. Han vill gärna ha besök men vill inte att någon hoppar över staketet, besökaren får knacka på och komma in genom grinden. På samma sätt respekterar han det område som barnet gjort i ordning till sig och de figurer som barnet valt. Terapeutens alter-ego dockan har ett bestämt namn och kan ses som en möjlighet för terapeuten att använda de terapeutiska egenskaper som behövs för att möta det specifika barnet. Terapeutens alter-ego docka är en vuxen person som är tillgänglig med all sin uppmärksamhet mot barnet men utan att låta sig styras. Han tränger sig inte på barnet för att få kontakt utan försöker istället skapa nyfikenhet för sin lekfigur hos barnet så att möten uppstår. Det skapas då möjlighet att agera på lekplan men ändå ha en vuxenfunktion. De följande gångerna när familjen leker tillsammans har terapeutens en mer tillbaka dragen roll. Han kan fortfarande gå in i leken med sin alter-ego docka för att stödja familjemedlemmarna i deras möten, tydliggöra gränser eller hjälpa till på något annat sätt (Soltvedt, under tryckning).

Vad visar sig i BOF

Soltvedt (under tryckning) beskriver att när han ser hur barn och föräldrar leker tillsammans på en så avgränsad yta som i en sandlåda får han en tydlig visuell bild av familjemönstren. Leken i sandlådan kan ses som en social situation mellan nära människor i interaktion. Dessa människor skall skapa ett inbördes förhållande och kommunicera runt ett tema. Med en familj bestående av mamma, pappa och barn i sandlådan blir det tre inbördes förhållanden som är intressanta att se närmare på. De tre personerna placerar sig i förhållande till varandra, där individen visar sig. På liknande sätt visar sig de tre dyaderna, förhållandet mellan två personer. Men definitionen av dessa dyader måste också ses i ljuset av den helhetssituationen som leken utgör (Ibid.).

I början av behandlingen ser man på det samspel som försiggår mellan deltagarna. Familjen kan bygga vägar, de kan gå på besök och ringa varann. På detta sätt ger de en levande bild av hur kommunikationen flyter i familjen. Genom att se hur personerna använder lekmaterial och hur de sätter upp gränser mellan sig blir det tydligt hur de markerar sig i förhållande till varandra. Med hjälp av staketet kan man se om gränserna blir utflytande eller rigida. Vilket utrymme man ger sig själv och andra. Leken visar den förmåga barnet har i en samspelssituation. Via leken kan man få värdefull information om vad som upptar barnet på ett inre plan. På det symboliska planet får barnet göra sig en modell av verkligheten. Genom leken kan barnet experimentera med möjligheter utan att det leder till de konsekvenser som skulle blivit resultatet om det hade varit verkliga handlingar. Allt eftersom leken utvecklar sig lyfts viktiga teman upp i familjen. Ett tema kan vara kontrollaspekten: Vem skall kontrollera vem? Andra centrala teman i leken är att bli sedd och att bli bekräftad, gränssättning, konfliktlösning och möten.(Ibid)

Genom de efterföljande samtalen får familjen tillfälle till återkoppling av vad som utspelat sig i sandlådan. Möjlighet ges till att reflektera över vad som hänt. Sandlådan skapar förutsättningar att pröva nya sätt att bemöta varandra i familjen (Ibid).

Här följer en beskrivning av hur det kan se ut i leken mellan barn och föräldrar då BOF används. Det blir också en beskrivning av hur leken kan kopplas till verkligheten.

Ex: Pojke med en vild puma testar genom puman sin bild av andra, får han vara kvar när han är ett farligt djur?

Mammans och pappans lekfigur: - Puman får flytta till Afrika.

Pojkens lekfigur: - Det går inte, han finns i mig.

Terapeutens lekfigur: - Finns det någon djurskötare som kan ta hand om puman?

Pojkens lekfigur: - Det är inte jag

Terapeutens lekfigur: Kan någon annan hjälpa dig?

Pojkens lekfigur: - Mamma

Terapeutens lekfigur: - Vad behöver mamma veta för att kunna ta hand om puman?

Detta skapar kontakt. Barn är nära att förstå symboliken, de gör inhägnader runt farliga djur. I detta fallet gör mamman och styvpappan ett kontrakt hemma på datorn som de har med sig till nästa gång. I kontraktet står de att de lovar pojken att ta hand om puman till hans födelsedag i vår. Föräldrarna förstår att puman står för hans aggression som han behöver hjälp med.

Metod

Vi har valt en kvalitativ ansats i vårt uppsatsarbete, då en kvalitativ forskningsintervju är fokuserad på vissa delar av den intervjuades livsvärld. Inom det fokuserade området kan den intervjuade ta fram viktiga dimensioner kring de teman som tas upp i intervjun (Kvale, 1997).

Studiebesök och observationsdag

För att sätta oss in i BOF gjorde vi ett studiebesök hos en verksam terapeut. Här fick vi möjlighet att se det material som används. Vi fick en beskrivning av BOF och hur man arbetar. Vi fick också vara med vid en handledningsdag. Det gjorde att vi fick en mer tydlig bild av hur BOF går till genom att se på filmerna samt en möjlighet att höra hur man resonerar runt det som sker i leken. Denna bakgrundskunskap var viktig för oss i framställandet av vår intervjuguide och blev en del i vår förförståelse. Det gav oss även en möjlighet att pröva om det vi ville undersöka var möjligt att undersöka (Starrin, Renck, 1996).

Undersökningsgrupp

Urval

I ett tidigt skede i uppsatsarbetet fick vi kontakt med Barbro Sjölin-Nilsson som blev något av en nyckelperson i vårt arbete. Sjölin-Nilsson är leg. psykolog, leg. psykoterapeut i barn- och ungdomspsykiatri och är den som har introducerat BOF i Sverige. Hon är också handledare i BOF för en del av de terapeuter som finns här i landet. Genom Sjölin-Nilsson fick vi namn på de personer som har utbildats i BOF. I intervjuundersökningen ingår nio professionella som har genomgått en tvåårig BOF-utbildning. Vi fick också möjlighet att åka till Norge och intervju Martin Soltvedt, som har utarbetat Barnorienterad familjeterapi.

Sammansättning.

En av de intervjuade är psykologen och psykoterapeuten Martin Soltvedt som har arbetat fram BOF. De övriga intervjupersonernas bakgrund har den faktor gemensamt att de har arbetat längst med BOF. De har mellan fyra och fem års erfarenhet av att arbeta med BOF.

I övrigt ser sammansättningen i intervjugruppen ut på följande sätt: två är socionomer, fem är leg. psykologer och två har annan utbildning i grunden. De har alla vidareutbildningar av skilda slag, både grund- och vidareutbildning i psykoterapi, familjeterapi, Marte Meo samt neuropsykologi och olika internutbildningar inom BUP.

Samtliga intervjuade har lång arbetslivserfarenhet. I genomsnitt 23 år i gruppen socionomer och psykologer samt bland dem med annan grundutbildning strax över 30 år.

De två socionomerna har tidigare arbetat med utredning inom socialtjänsten. Tre personer ur gruppen har delvis använt sig av BOF, då de utrett på uppdrag av socialtjänsten i delar av barnavårdsutredningar.

Intervjuguide

Intervjuerna var semistrukturerade då vi utifrån undersökningens frågeställningar hade utarbetat en frågeguide (bilaga 1). Guiden innehöll följande ämnesområden: Intervjupersonernas bakgrund, urvalsfaktorer som styr terapeuternas val att arbeta med BOF i en familj, vad som går att se i en familj med hjälp av BOF när det gäller svårigheter och resurser, självbild samt relation och omsorgsförmåga. Dessutom frågade vi vilken skillnad terapeuterna upplever att det är att arbeta med BOF jämfört med andra metoder som de känner till och hur de tror att det skulle fungera att arbeta med BOF i socialtjänstens barnavårdsutredningar.

Den första intervjun fungerade som pilotintervju och vi gjorde därefter en del mindre justeringar i intervjuguiden Vi har valt att behandla pilotintervjun på samma sätt som de andra intervjuerna.

Tillvägagångssätt

Intervjutider bokades in per telefon ungefär en månad innan de skulle äga rum. Vid samma tillfälle gavs information om att intervjun skulle ta cirka en timma och dessutom förmedlades syftet med undersökningen. Intervjuerna tog en timma till en och en halv timma. Eftersom intervjupersonerna befann sig på olika platser måste intervjuerna genomföras på olika sätt.

När vi besökte Martin Soltvedt i Norge gjordes en videoupptagning av intervjun. De terapeuter som fanns på bilavstånd åkte vi gemensamt till. Dessa intervjuer genomfördes genom att en av oss intervjuade medan den andre antecknade vad intervjupersonen sade. Tre intervjuer genomfördes på detta vis. Vid ett av dessa tillfällen intervjuade vi två terapeuter samtidigt. De intervjupersoner som fanns på ett stort geografiskt avstånd intervjuades per telefon. Fyra telefonintervjuer gjordes med enbart en intervjuare, som antecknade svaren så ordagrant som möjligt under intervjuens gång.

Analys

Som utgångspunkt i analysen har vi haft en fenomenologisk ansats, vilket inneburit att vi har samlat människors upplevelse av ett och samma fenomen. Vi har därefter analyserat deras olika upplevelser fenomenologiskt, ”där syftet har varit att ta fram den allmänna, generella beskrivningen av det specifika fenomenet” (Karlsson, 1999, sid 328). I vår analys har vi använt en modifierad form av EPP-metoden (Empirical Phenomenological Psychological metod). Denna metod är avsedd att användas på empiriskt material och vi har modifierat den för vår studie. Det finns ett hermeneutiskt inslag i EPP-metoden, som innebär att vår förförståelse styr tolkningen och är en förutsättning för att analysera intervjuerna och upptäcka fenomen i texten. Ytterligare ett hermeneutiskt element i denna metod är samspelet mellan del och helhet i tolkningsarbetet. Tolkningen av delarna i texten förutsätter en helhetsförståelse av intervjuerna. Samtidigt ökade förståelsen för helheten när delarna analyserades(Ibid).

Analysen av intervjuerna har genomförts i flera steg:

Hela intervjumaterialet lästes igenom två gånger. Vår ambition var att vara öppna och förutsättningslösa inför materialet för att få en ökad förståelse för helheten. Materialet sorterades och intervjusvaren sammanställdes under frågeställningarna. Intervjusvaren under varje frågeställning gick igenom och meningarna i intervjusvaren

koncentrerades för att mönster och teman skulle framträda tydligare. De fenomen som framträdde i intervjumaterialet blev underkategorier.

Alla protokoll som ingick i studien jämfördes därefter med varandra för att uppnå en generell beskrivning av fenomenen i varje forskningsfrågan. Underkategorierna jämfördes med varandra för att finna gemensamma fenomen som bildade huvudkategorier. Dessa presenteras i resultatdelen.

Citaten i vår resultatdel tydliggör de fenomen som vi funnit i uppsatsarbetet.

Etiska överväganden

För att trygga informanterna har vi informerat dem inför varje intervju att vi vill använda oss av vad de säger, men att ingen enskild kommer att kunna identifieras då resultaten kommer att redovisas på gruppnivå.

Validitet och reliabilitet

För att säkerställa att vi undersöker det vi har angett, dvs validiteten, har vi genomfört följande åtgärder som delmoment i undersökningen. Vi har gjort studiebesök och haft en observationsdag för att få kunskap om BOF, vilket var ett led i att utforma en valid intervjuguide. Vi har gjort en pilotintervju för att se hur intervjuguiden fungerar och har använt oss av intervjuguiden vid samtliga intervjuer. Vissa intervjuer har vi genomfört tillsammans för att säkerställa att intervjuerna fortsättningsvis gjorts på liknande sätt. Trots att intervjuerna är gjorda på olika ställen har vi försökt att göra omständigheterna runt intervjun så lika som möjligt för att de ska få så lika förutsättningar som möjligt. Vi har talat om syftet med intervjun för samtliga respondenter innan intervjutillfället. Vid detta tillfälle planerades tidpunkt för intervjun samt beräknad tidsåtgång. Detta gav intervjupersonerna möjlighet till egna funderingar om ämnet inför intervjun. Under intervjuernas gång använde vi oss regelbundet av sammanfattningar av respondenternas svar för att kontrollera att vi hade uppfattat svaren rätt. Tillförlitligheten hos ett kvalitativt instrumentet påverkas av varje enskilt intervjutillfälle, då ingen situation är den andra lik utan är helt beroende av mötet mellan oss och intervjupersonen.

Undersökningens begränsningar

Undersökningen omfattar endast nio personer. Alla har blivit intervjuade med samma frågeguide, men en semistrukturerad intervjuguide gör att det kan vara svårt att vara konsekvent i frågandet. Vi valde att turas om med att göra intervjuer. Intervjuer som är gjorda utifrån samma intervjuguide men av olika personer kan ge ett skiftande resultat (Kvale, 1997). Detta är något som vi är medvetna om och har diskuterat. Vi har dock tagit till oss samma förkunskap om ämnet. Forskningsintervjun kan även ses som ett mellanmänsklig situation där ett samspel sker då den intervjuade och intervjuaren reagerar på och påverkar varandra ömsesidigt (Kvale 1997). Vi är medvetna om att en del av detta samspel faller bort i ett telefonsamtal. Vi valde ändå att genomföra dessa intervjuer för att få ta del av dessa personers kunskap och erfarenhet. Det blir även en skillnad när en intervju görs med en respektive två intervjupersoner. I det fall då vi intervjuade två terapeuter gemensamt gavs det mer utrymme för reflektioner emellan på ett annat sätt än då en person ensam svarade på frågorna.

Resultat

Vilka urvalsfaktorer styr valet att arbeta med BOF i en familj?

Det visade sig att det finns några gemensamma förutsättningar för att arbeta med BOF och andra faktorer som skiljde intervjupersonerna åt i valet att arbeta alternativt välja bort att arbeta med BOF i ett ärende.

Förutsättningar hos barn och föräldrar

Samtliga intervjupersoner angav att en grundförutsättning för att de ska använda sig av BOF i en familj är att det handlar om ett barn i lekåldern, dvs från 3-4 år till 10-11 år. Ytterligare en förutsättning för att det ska bli aktuellt att arbeta med BOF uppgavs vara att föräldrarna måste tacka ja. Vi frågade vilka familjer det är som tackar nej och fick till svar att det är i familjer där det blir för främmande för dem, det passar dem inte.

Sex av de intervjuade uppgav att de alltid informerar om och prövar med BOF. De såg inte att BOF har några begränsningar, utöver barnets ålder och att föräldrarna skall ha tackat ja, utan provar och ser hur det fungerar.

Övriga tre intervjupersoner angav begränsningar för när de väljer att arbeta med BOF. De menade att det även finns andra förutsättningar för att det skall fungera väl. De sade att det måste finnas en öppenhet samt ett visst mått av lekfullhet hos föräldrarna.

En informant sade att BOF inte är lämpligt i de fall där det är för mycket paranoida tendenser i familjen, då det blir obehagligt när leken blir otydlig. Någon tog upp att det inte fungerar väl i de fall där det förekommer våld i familjen.

Svårighetens art eller synen på svårigheten.

De tre som inte alltid provar med BOF menade att problematiken i ärendet skall vara samspelsrelaterad för att BOF skall vara aktuellt. En tredjedel av informanterna arbetade inte med BOF om familjen framställde problemet som att det är fel på barnet och att resten av familjen inte har någon del in det. I de fallen menade de att det är svårt att utnyttja möjligheterna i BOF. Det krävs en viss öppenhet hos föräldrarna som gör att de vågar prova att leka.

Vilken skillnad är det mellan BOF och andra metoder som intervjupersonerna känner till ?

Informanterna visade tillsammans på några viktiga skillnader när de jämförde BOF med andra metoder och de faktorer som är betydelsefulla i sättet att arbeta blir tydliga.

Delaktighet

De funna fenomenen handlar om hur föräldrarna, barnet och terapeuten på olika sätt är delaktiga i BOF.

Att föräldrarna är med var den skillnad som de flesta betonade. BOF beskrevs av flera som direktverkande samt ett sätt att arbeta som leder till delaktighet för både barn och föräldrar. Någon sade att BOF skapar möten.

"Det som är fint med BOF är att man blir ett arbetslag tillsammans med föräldrarna när man tittar på filmen och utvärderar tillsammans..."

"BOF handlar om att få stunder. Föräldrarna provar på i sandlådan sådant de inte vågar prova annars och kan sedan våga prova i verkligheten. Det går att direktöverföra den nya kunskapen/erfarenheten till verkligheten."

Arbetet i BOF sker på barns villkor uppgav flera som en positiv skillnad. Barnen får möjlighet att utvecklas via BOF betonade någon som en olikhet. De intervjuade beskrev att barnen tycker om att uttrycka sig på det här sättet och menar att det talade språket inte är på barnets nivå. De uppgav också att terapeut och barn får bra kontakt.

"I samtal får barnet inte den uppmärksamheten. I samtal blir det lätt att barnet inte orkar sitta kvar. Är det ett barn som drar sig undan i sig själv slutar det med att det är föräldern och behandlaren som talar över huvudet på barnet, kanske om barnet."

"I jämförelse med familjeterapi, där man pratar, handlar BOF om att göra tillsammans med föräldrar och barn. Det är på barnets villkor och inte på de vuxnas."

"Här är barnet i fokus. Leken är något som barnet är bra på. Det blir mer på lika villkor. De vuxna får inte övertaget. BOF applicerar till många fler sinnen. Figurerna för ögat. Känslan att ta i figurerna och sanden. Bilden när de tittar på filmen. Det som tidigare varit handling flyttas över på film och blir på så vis en förstärkning."

Den skillnad som flera tog upp som betydelsefull var att terapeuten är aktiv och styrande samt att metoden till stora delar är pedagogisk, vilket gör att den skiljer sig från t ex Erikamaterialet, som flera av dem arbetar med, där terapeuten enbart observerar. Eftersom terapeuten är med i leken blottar hon sig, vilket gör att även föräldrarna vågar visa sig menade någon vi intervjuade. Terapeuten får även möjlighet att identifiera sig med både barn och föräldrar då hon deltar aktivt poängterade någon av informanterna.

"Terapeuten i BOF har en helt annan roll där hon ska vara aktiv och inte bara betrakta, utan vara både delaktig och styrande. Tanken med det är pedagogisk. Terapeuten provar och ser effekten av en hypotes."

"I BOF måste man visa sig och blotta sig som terapeut, vilket leder till att också föräldrarna är mer benägna att visa sig och vara lekfulla."

BOF som metod

En del av olikheterna vid jämförelsen av BOF och andra metoder handlar om hur materialet är utformat. Det framkommer även att BOF är en metod som ger mycket information om familjer på kort tid.

En viktig skillnad som framkom var att en tredjedel betonade att BOF-leken sker på symbolplanet, vilket gör att det blir mer lekfullt och lättare att prova nytt utan att misslyckas. Två av terapeuterna menade att eftersom BOF-leken är konkret och avgränsad underlättar den för familjerna att delta och arbeta med sina svårigheter tillsammans. Det var även ett fåtal som lyfte fram att BOF är en metod som känns på kroppen och att det därmed blir lättare för alla att förstå vad det är som händer i familjen. Flera menade att det är gott för familjerna att se sig själva på filmen efteråt.

"BOF ger en symbolisk bild av verkligheten. De inre bilderna visar sig och föreställningen av vad man gör när man möter människor. Det blir tydligt hur var och en har det med sig själv. Det är ett snabbt sätt att komma fram till förståelse och förändring. Det blir en förändring redan från första början. BOF är konkret och instruerande. Terapeuten får regissera. Föräldrar och barn gör något aktivt tillsammans och reflekterar efteråt. Det blir också en modellsituation. Till skillnad mot traditionella barnpsykologiska metoder där terapeuten observerar barnet och antecknar vad barnet gör. BOF är mer aktiv, här får man regissera och ge råd. "

"BOF är avgränsat och ett bra sätt att titta på gränser, kontakt, möten och hållande. Med hållande menas här att kunna stoppa barnet, sätta gränser, våga ta konflikter. Det är lättare att prova i sandlådan. Det blir inte så stort misslyckande i leken. Jag berättar alltid för föräldrarna vad det är jag särskilt tittar på."

"Skillnaden med BOF är att vara med och vara delaktig, vilket ger en möjlighet att förstå och ta till sig det som sker. I övriga metoder är det någon som talar om för en hur det förhåller sig. BOF möjliggör att familjen själv får känna det på kroppen och får därmed lättare att förstå. Det är alltså enklare rent inlärningsmässigt."

Hur kan man se på det som händer mellan barn och förälder i BOF?

Av sammanställningen framgår de kategorier som visar sig genom samspelet mellan barn och föräldrar i BOF.

Underkategori	Huvudkategori
Hur barn och förälder respekterar varandras lekområden Hur föräldern sätter gränser Hur barn och föräldrar bemöter varandra i leken	Ömsesidigheten i föräldra-barn-relationen
Hur föräldern leder och följer barnet Föräldrarnas förmåga att leka på barnets nivå Föräldrarnas lyhörddhet inför barnets behov	Föräldrarnas känslighet för sitt barn

Ömsesidigheten i föräldra-barn -relationen

Denna huvudkategori innefattar de fenomen som visar hur föräldern och barn förhåller sig till varandra i BOF. Ömsesidighet såsom bemötande, turtagning och den respekt de visar för varandra behandlas i denna kategori.

a) *Hur barn och förälder respekterar varandras lekområden.* En övervägande majoritet lyfte fram att hur föräldrar och barn bemöter varandra blir tydligt genom leken i BOF. Eftersom leken är utformad så att alla har ett eget lekområde som de bygger och utgår ifrån för att möta de andra familjemedlemmarna, beskriver intervjupersonerna att hur de behandlar sitt eget och de andras område ger en bild av den respekt de visar sig själv och andra.

"Respekten tycker jag är en viktig dimension, när du går in i en familj börjar du ju inte med det svåraste intrapsykiska utan du börjar med samhandlingsmönstret. Det med gränser blir så viktigt hur de respekterar varann med gränser. Hur mycket rum de ger till sig själv och hur mycket rum de ger till andra."

"Genom att se strukturerna i familjen syns det hur de samhandlar i den här familjen. Den respekten de visar varandra. Hur familjemedlemmarna förhåller sig till gränser, finns det

inga staket, är strukturen gränslös. Hur gör man i familjen när man möter varandra? Knackar man på och väntar på svar eller går man bara rätt in till en annan familjemedlems boplats. Genom att se på sådana saker i samspelet blir relationerna tydliga i familjen."

b) *Hur föräldern sätter sina gränser.* En liten del av respondenterna sa att det även visar sig hur föräldern sätter sina gränser.

"BOF är avgränsat och ett bra sätt att titta på gränser, kontakt, möten och hållande. Med hållande menar jag att kunna stoppa barnet, sätta gränser, våga ta konflikter. Det är lättare att pröva i sandlådan det blir inte så stort misslyckande i leken. ...Hur föräldern sätter sina gränser, vilka initiativ som tas.... Vad dominerar, det positiva eller det negativa."

En intervjuperson tog upp hur det kan se ut när föräldern visar upp ett föräldrabeende och en gränssättning som inte stämmer överens med det barnet förväntar sig.

Man kan inte luras i leken! Om ett barn inte är van att bli bemött av föräldern på detta viset blir det märkligt i leken. Det visar sig genom att det blir kalabalik genom att barnet inte känner igen sig och därför testar föräldrarna. ... Detta kan ske om föräldrarna gör en sak i en relation som för oss verkar naturlig och det ändå leder till att barnet blir oroligt samt att det uppstår konflikter. Barnet utmanar gränserna! Man märker att det inte är en behaglig leksituation. Jag frågar efteråt om de känner igen detta och om de har kommit till sin rätt.

c) *Hur barn och föräldrar bemöter varandra i leken.* Hälften av respondenterna beskrev hur familjemönstren blir synliga. Genom att se på hur familjemedlemmarna möter varann i leker får man samtidigt en bild av hur varje individ har det i den specifika familjen men även hur familjen har det i ett sammanhang.

"Kommer det en familj ser jag på hur de är tillsammans. För att ta ett exempel, krokodilen som skall äta upp mammans lekfigur. Hur handskas hon med det? Hur kan hon hantera hans aggression som hon också klagat över?...Hur kan hon stoppa honom i sandlådan och hur kan hon stoppa hans aggressionsutbrott hemma? Det går mycket mer ut på föräldrarna än på barnen. För barn tar inte fram saker från tidigare, de är upptagna av här och nu de."

"Man ser relationerna och vad var och en har för resurser och kapacitet. Det visar sig vem som kommer till sin rätt i familjen. Hur varje individ har det med sig själv och hur familjen har det totalt."

Föräldrarnas känslighet för sitt barn.

Denna huvudkategori fokuserar enbart på föräldrarna. Alla intervjupersonerna beskrev hur föräldrarnas förmåga att anpassa sig till sitt barn visar sig i BOF. Egenskaper som respondenterna lyfte fram är hur föräldrarnas lyhördhet inför barnet visar sig. Både genom sättet att leka och hur föräldern leder och uppmuntrar sitt barn.

a) *Hur föräldern leder och följer barnet.* Närmare hälften av intervjupersonerna beskrev att de genom att se hur leken mellan förälder och barn utvecklar sig fick kunskap om föräldrarnas känslighet för barnet, hur följsamma föräldern är i leken och hur föräldern kommunicerar verbalt ger en beskrivning av dess förmåga att vara ett stöd för sitt barn.

"Ser på föräldrarnas förmåga att följa barnets initiativ i leken. När barnet får en idé i leken ser jag hur föräldrarna förhåller sig till det. Jag kan se när barnet vill ha kontakt eller bekräftelse och hur föräldern svarar på det. Jag kan också se om föräldrarna har överskott till att anpassa sig till barnet samt om de kan fungera som en guide för barnet genom att leda och ge struktur. Blir tydligt om föräldrarna hjälper barnet med struktur, att de bekräftar och berömmar det samt är intresserade."

"En del föräldrar är mycket aktiva, vilket gör att barnet inte hinner med i deras tempo utan hamnar på efterkälken. Frustration och konflikter uppstår. Andra föräldrar är passiva och lämnar över ansvaret på barnet och även detta leder till konflikter och frustration. Dessa konflikter finns även hemma och ofta är det samma saker som hänger upp sig där. Det finns föräldrar som är mycket lyhörda för sina barn. Det är kanske också egna egenskaper hos barnet som påverkar det."

b) *Föräldrarnas förmåga att leka på barnets nivå.* En stor del av våra respondenter beskrev hur de kan se om föräldrarna har en realistisk uppfattning om sitt barn genom det sätt de leker med barnet. Kan de klara av att barnet leker som ett mindre barn eller försöker de få barnet att leka på ett sätt som de själva styr. Det visar sig också om föräldern har en uppfattning om sitt barn som stämmer överens med verkligheten.

"BOF är en deltagande process för föräldrarna som lyfter fram mönster i familjen. Leken är ett sätt att mötas. Genom att se vilken nivå barnet leker på och det sätt på vilket föräldrarna möter det. Har föräldern realistiska förväntningar på sitt barn eller ställer föräldern för höga- eller för låga krav? Kan föräldern utveckla leken och på så vis vägleda sitt barn?"

c) *Föräldrarnas lyhördhet inför barnets behov.* En tredjedel av terapeuterna fick en bild av det sätt som barnet blir uppmärksammat i leken. Om föräldern är intresserad och lyhörd för barnet i leken. Har föräldern för stora egna behov ger det sig uttryck i hur leken utvecklas. Något verkligt samspel mellan barn och förälder kommer då inte till stånd.

"Ser om föräldern leker med barnet eller om det är en egolek. Om föräldern bara leker själv är det någonting som inte stämmer. Då tänker jag över om jag har varit tydlig vid instruktionen eller om det är så att föräldern har fullt upp med sitt eget."

"Kan se om föräldern är lagom lyhörd eller lite lyhörd. Kan se om en föräldern är upptagen av sig själv. Blir tydligt om föräldrarna konkurrerar om sina barn eller om föräldrarna är så upptagna av sin egen relation att barnet hamnar utanför."

Hur visar sig barnets syn på sig själv och andra i BOF?

Av sammanställningen framgår de faktorer som blir synliga genom barnets lek och visar på de bilder och förväntningar barnet har av sig själv och andra.

Underkategori	Huvudkategori
Hur barnet väljer lekfigur Hur barnet bygger	Barnets förhållningssätt till materialet
Leker barnet åldersadekvat Hur barnet tar för sig i leken	Barnets lek
Kontakten med terapeuten Samspelet i leken Barnets förväntningar på bemötande	Barnets samspel i leken

Barnets förhållningssätt till materialet

I denna huvudkategori behandlas hur barnets självbild visar sig genom hur barnet väljer ut material till lekområde hur det byggs upp samt vilken lekfigur barnet väljer som sitt Alter-ego.

a) *Hur barnet väljer lekfigur.* En liten del av intervjupersonerna sa att barnets val av lekfigur även visar hur barnet ser på sig själv. Leken är utformad så att deltagarna väljer en figur som sitt Alter-ego i leken. Det kan vara ett barn som är litet och väljer en stor docka för att kompensera sig eller ett barn kan använda sig av flera lekfigurer med olika egenskaper för att visa sig.

"Barnets inre bild av själv blir tydligt hos de större barnen, hur de väljer dockor eller figurer."

"Det kan även vara ett barn som har många olika dockor med olika egenskaper. Barnets inre bilder kan vara uppdelade."

En del intervjupersoner var tveksamma om hur mycket man skall tolka barnets bild av själv genom det som sker i sandlådan. Bland annat tog en av intervjupersoner upp den påverkan hon själva har på barnet och utvecklingen av leken.

"Jag tycker att det är farligt att lägga för stor vikt vid barnets inre bilder av själv. Det kan växla väldigt mycket. Ett specifikt barn är t ex inte alltid krokodilen, ena stunden är det krokodilen och nästa någon annan. Det finns barn som väljer samma figur som kanske är symbol för den inre representationen, men jag lägger inte så stor vikt vid det. ... Jag vet inte hur mycket det påverkar hur jag leker och betar mig i sandlådan. Barnet vill upprepa det som var förra gången, men jag veta inte om det är på grund av att det var bra och trevligt eller om det handlar om att barnet vill ha struktur och förstå. Modellsituationen i sandlådeleken kommer tillbaka och det är därför svårt att säga vad som är vad."

b) *Hur barnet bygger.* Knappt hälften av intervjupersonerna ansåg att hur barnet bygger och använder materialet sa något om hur barnet har det med sig själv och upplever världen runt omkring sig. Om det finns struktur i vardagen eller om livet är oförutsägbart visade sig i om det blir struktur i det barnet bygger, om det hänger ihop eller om världen i sandlådan blir strukturlös.

"Visar barnet en splittrad värld med hullerombuller eller en värld som hänger ihop och är avgränsad med staket. Det visar sig hur barnet förmår att härbärgera och hur dess impuls kontroll fungerar. Barnet visar också om det har en begriplig och realitetsanpassad värld. Visar om barnet kan hålla fast vid planering med början och slut i leken utan att bli styrd. Barnets mognad, kreativitet och tillit till mig visar sig."

"Jag ser på hur de bygger, blir det staket eller flyter det bara. Utan staket blir det svårt att veta när de går ut ur sig själv och möter andra. Detta går tidigt upp för föräldrarna."

Barnet i leken

Denna huvudkategori visar de fenomen som intervjupersonerna såg genom barnets lek i sandlådan och den information som man kunde få om barnets syn på sig själv.

a) *Leker barnet åldersadekvat.* En tredjedel av deltagare menade att om barnet leker på en nivå som utvecklingsmässigt stämmer överens med barnets ålder blir tydlig i leken.

"Jag ser tydligt på vilken nivå barnet är utvecklingsmässigt. För att bedöma emotionell mognad kan jag se om barnet leker på ett åldersadekvat sätt och koppla det till Erika lekdiagnostik."

"Det kan finnas barn i 5-6 års åldern som inte klarar att leka symbollek med figurer. Då får man plocka bort figurerna och istället leka med bara sanden. Man ser att barnet leker som ett mindre barn det kan vara ett exempel på barnets inre bilder."

b) *Hur barnet tar för sig i leken.* En del av deltagarna sa att det sätt varpå barnet leker också säger en del om de förväntningar barnet har på sig själv och omvärlden. Tar barnet för sig och visar självförtroende och tillit för terapeuten eller är barnet tillbakadraget.

"Jag kan se mycket omkring barnet. Jag kan se genom leken vilken roll barnet har, om det följer, om det styr eller är passivt, om barnet är duktigt, om det markerar sin vilja och visar att för mig är det självklart.

Jag kan se om barnet känner förtroende och visar tillit. Hur barnet tar för sig säger mycket om självbilden och bilden av omvärlden."

Barnets samspel

Fenomenen i denna huvudkategori beskriver barnets samspel med terapeuten själv samt samspelet mellan barn och föräldrar.

a) *Kontakten med terapeuten.* En del av terapeuterna ansåg att det sätt varpå de själva får kontakt med barnet i den första leken ger dem viktig information om barnet. Är barnet försiktig eller nyfiken inför den nya situationen, visar barnet rädsla eller finner det sig i vad som händer utan att reagera?

"Jag får också kunskap om barnet utifrån kontaktutvecklingen i leken. Blir leken bättre och bättre under leken gång, vilket tyder på adekvat avvaktande inför en ny person och situation. Jag ser om barnet tar kontakt snabbt och ger ögonkontakt.

"Jag kan i den första leken när jag leker ensam med barnet få en känsla av om de vill ha kontakt och är nyfiken. Jag ser också på hur de bygger upp sitt område. Har de mycket på sitt område, är de mer föremålsorienterade? Man kan se bilder av barnets relationsnivå. Väljer barnet människor eller saker att förhålla sig till? Finns det ett avstånd i relationer till människor. Vill barnet hålla sig mer i verkligheten och inte gå in i låtsasleken och därmed leka med sakerna? Jag ser mönster mellan hur barnet leker med mig och familjen. Finns rädsla vid första lektillfället visar det sig i hur jag får kontakt. Jag kan också se att barnet relaterar på ett annat sätt till familjen än vad det gör till mig. ... Ju längre jag leker med barnet ju lättare blir kontakten."

b) *Hur samspelet blir i leken.* En del av våra informanter uppgav att hur samspelet blir mellan barn och förälder visar hur de har det tillsammans.

"Det är viktigt i BOF att se hur barnet kan ta det som händer i leken. Kan det bli ett samspel? Leken är början på dialog, där man ger och tar, och frågan är om man kan få till det eller inte tillsammans med det aktuella barnet. Det är prognostiskt goda tecken om det går att få till ett samspel."

c) *Barnets förväntningar på bemötande.* Ett flertal av terapeuterna tyckte sig i samspelet märka hur barnet är van att bli bemött. Förväntar sig barnet att någon skall leka med det eller börjar barnet leka för sig själv för att det är vad som är vanligast.

"Om barnet gör lite för att få kontakt kan det betyda att barnet inte förväntar sig någonting eller är van att bli invaderad. Vilket det är visar sig i samspelet. Men det är vanskligt att tolka utifrån ett enstaka lektillfälle"

*"I den första leken med barnet får jag kunskap om barnets bild av andra. Om ett barn sätter igång och leker själv förväntar det sig inte att det ska bli lek tillsammans. Sedan när dockan kommer och leker tänker barnet:
- Jaha, vill hon leka med mig, och det blir en upptäckt av den andre. Sedan vill barnet upprepa. Då ser jag på vilket initiativ barnet tar. Jag avvaktar och följer noga samtidigt som jag är noga med kontakten. Då söker jag hur jag ska komma med i det som barnet är intresserad av."*

Hur skulle det fungera att använda BOF i delar av en barnavårdsutredning?

Av sammanställningen nedan framgår de huvudkategorier som har skapats utifrån de fenomen som har framkommit när informanterna har svarat på hur de tror att det skulle fungera att använda BOF i barnavårdsutredningar.

Underkategorier	Huvudkategorier
Relation och samspel Resurser och svårigheter Delaktighet Komplement Passar inte alla	BOF i barnavårdsutredning.
Rädsla Formen	Barnavårdsutredning i BOF.

BOF i barnavårdsutredning

Många skilda svar gavs, men de flesta av terapeuterna trodde att BOF kunde fungera väl som komplement i en barnavårdsutredning.

a) *Relation och samspel.* Hälften av dem vi har intervjuat uppgav att familjens samspel och deras relationer blir tydliga i BOF. Hur föräldrarna bemöter sina barn var någonting som de flesta av terapeuterna tyckte blir tydligt.

" Jag tror att det går att använda BOF i utredning för att få en bild av strukturen i familjen, samspelen och relationen mellan familjemedlemmarna. Man kan se på hur de bemöter varandra i familjen, men inte dra några slutsatser innan det har

blivit bekräftat även på annat sätt. Jag ser att BOF skulle kunna som ett komplement i utredning."

" Jag tror att BOF kan användas i utredning för att belysa relationen, samspelet, kontakten samt för att se hur föräldern kan möta sitt barn. BOF är en deltagande process för föräldrarna som lyfter fram mönster i familjen. Det hjälper föräldrarna att hitta vad som kan vara svårigheten. Man kan ha BOF som ett utgångsläge för att sedan komplettera. Leken är ett sätt att mötas. Genom att se vilken nivå barnet leker på och det sätt på vilket föräldrarna möter det. Har föräldern realistiska förväntningar på sitt barn eller ställer föräldrarna för höga eller för låga krav. Kan föräldern utveckla leken och på så vis vägleda sitt barn? Man får med föräldrarna på ett helt annat sätt i BOF men man måste bli tydlig med i vilket syfte metoden används. "

b) Resurser och svårigheter. Många av respondenterna tyckte att BOF är ett sätt att arbeta som ger mycket information på kort tid. BOF beskrevs på det viset som en effektiv metod, både när det gäller information om hur familjen fungerar samt möjligheten till förändring. Flera av informanterna menar att det inte går att dölja sig i leken, utan att både resurser och brister blir tydliga. Någon av dem tänker att det går att dölja sig.

" Fördelarna som jag kan se med BOF i utredning är att det är en potent metod. Man hamnar mitt i smeten. Barn kan inte dölja och förfina, vilket gör att det blir direkt och uppenbart. Det finns möjlighet att ta fasta och bygga vidare på det positiva och förstärka det. Det syns också tydligt när det brister, vilket gör att de kan visa och tala med familjerna om att " så här illa var det" . Jag vill betona att det kan bli till något bra som stärker familjen. Det är roligare i en behandlingsfas där man går på det positiva och det blir lite av problemet i utredning där man behöver hitta brister också. Man måste vara varsam och försiktig så att inte familjen blir så naken och att man inte övergreppar dem. Det är viktigt att respektera och stötta dem."

c) Delaktighet Majoriteten av informanterna beskriver att BOF är en bra metod för att få till stånd ett gott samarbete med en familj. Om utredaren lyckas överbrygga det motstånd som ofta finns i samband med en utredning kan BOF vara en tillgång när det gäller familjens delaktighet i utredningen. De som har arbetat med BOF i någon form av utredning betonade särskilt fördelen med BOF när det gäller delaktighet.

"...Den lekfulla formen leder till ett bra samarbetsklimat .BOF ger även delaktighet i utredningen. Utredaren blir medutredare och inte expert. Vi kan upptäcka ihop. Så har det fungerat i verkligheten också..."

" BOF bygger på samarbete med föräldrarna. Därför skall alltid det som tolkas i leken ske tillsammans med dem. "

d) Komplement Samtliga av intervjupersonerna uppgav att man inte bara kan använda BOF i en barnavårdsutredning, utan menade att ett komplement behövs. Det går t ex inte att bedöma omsorgsförmågan hos föräldrarna sade någon.

De betonade att all kunskap som erhålls via metoden måste bekräftas på annat sätt för att kunna användas. Anledningen var att vi behöver komma ihåg att BOF handlar om barnets fria lek och att det därför är viktigt att inte övertolka det man ser i sandlådan.

" Det går att se mycket genom att använda BOF men det innebär också en risk. Det är viktigt att inte dra för långtgående slutsatser av det man ser utan att även låta det bli bekräftat på andra sätt....Det finns en risk att tolka barnets lek och det är därför viktigt att aldrig glömma att det är barnets fria lek...Det är avgörande att det som tolkas landar hos föräldrarna så att det blir bekräftat och därför inte blir övertolkat."

e) *Passar inte alla.* Någon av informanterna påpekade att för att kunna leka i sandlådan med barnet och föräldrarna behöver terapeuten känna sig bekväm och menade att det samma är viktigt för en utredare som använder sandlådan. Terapeuten beskrev att hon t ex inte kan lämna över efter den första leken med barnet till föräldrarna eller någon annan innan hon har fått det att fungera själv tillsammans med barnet.

"Om inte leken fungerar kan det bero på att utredaren inte möter familjen så att de blir levande. Det är viktigt att utredaren som skall leka känner sig bekväm för att det skall fungera."

Ett par informanter betonade att det är svårt för vissa föräldrar att fungera i BOF, både när det gäller den fria leken och i samtalen i samband med filmen efteråt. Ett exempel som en av informanterna gav är svagbegåvade föräldrar som har svårt att reflektera.

Barnavårdsutredning i BOF

Somliga av intervjupersonerna var tveksamma till att använda BOF inom området. De var fundersamma till om det skulle kunna ske inom socialtjänstens organisation och miljö.

a) *Rädsla* Flera informanter anser att en barnavårdsutredning skapar rädsla och därmed motstånd hos familjen, då det handlar om myndighetsutövning. Myndighetsutövning betyder att en myndighet får bestämma över en enskild persons rättigheter och skyldigheter, vilket innebär att t ex socialnämnden har rätt att fatta beslut om bistånd enligt SoL eller tvångsvård enligt LVU. Någon av terapeuterna menade att en familj som anmäls till socialtjänsten och blir föremål för en barnavårdsutredning befinner sig ofta i kris. En del av våra informanter var tveksamma till om det är möjligt att ägna sig åt BOF:s fria lek under ett sådant tvång.

" Jag är en fristående person som de kan delge. Som myndighetsperson möter man mer rädsla och motstånd... Måste överbrygga motstånd. Blir inte utifrån sina bästa förutsättningar."

" Familjer under utredning är i allmänhet i kris, under press, granskade och ifrågasatta samt arga. Det är inte bra förutsättningar för att arbeta så här ,att visa upp sig på det här sättet"

b) *Formen* Barnavårdsutredningens form, dvs organisationens ramar och på vilket sätt den genomförs, uppgav knappt hälften av de intervjuade som ett hinder för att använda BOF. Några menade att en annan miljö än ett socialkontor, t ex en utredningslägenhet, krävs där utredaren träffar familjen över tid och på så vis skapar en relation under utredningstiden.

" Det behöver finnas i strukturen i organisationen, att det är okej att arbeta med både utredning och behandling, både från arbetsledningen och lokalmässigt. "

Terapeuterna påtalar att arbetet med BOF bygger på samarbete och delaktighet från både barn och föräldrar, vilket går stick i stäv med tvång som ibland är en del i barnavårdsutredningar.

" Man måste ha familjens mandat för att använda BOF. "

" Om man utreder för snabbt ser man inte utvecklingspotential, på grund av försvar hos familjen blir de försiktiga och rädda under förändringsprocessen. "

Diskussion

Vilka urvalsfaktorer styrde valet att arbeta med BOF i en familj?

En grundförutsättning för att BOF som metod ska komma i fråga är att det handlar om ett barn i lekåldern, dvs från 3-4 år till 10-11år. Det fanns andra begränsningar än barnets ålder när man arbetar med BOF som metod. Några av informanterna tyckte att viktiga förutsättningar var att föräldrarna var öppna och lekfulla för att de skulle välja att föreslå BOF för familjen. Det har framkommit att det är viktigt för alla att leken fungerar på ett avslappnat sätt för att ingen skall känna sig misslyckad. Det räcker inte att barn och terapeut kan leka tillsammans, utan föräldrarna är de viktigaste för sina barn och därför behöver även deras lek vara möjlig att få igång.

Vilken skillnad var det mellan BOF och andra metoder som informanterna kände till ?

Den stora skillnaden som våra respondenter beskrev mellan BOF och andra metoder de kände till handlade om delaktighet på flera olika plan. De betonade att både barn, föräldrar och terapeut når en hög grad av delaktighet genom sättet att arbeta i BOF. Flera poängterade att de arbetade med BOF för att det är ett bra sätt att arbeta med barn och föräldrar tillsammans. Undersökningen visade att särskilt föräldrarna blir delaktiga på ett aktivt sätt genom BOF. Detta kan uppfattas som en av metodens styrkor, då föräldrarna är viktiga personer för barnet (Killén, 1994, 2000). I BOF används också föräldrarna för att ge trygghet och kontakt i mötet mellan barnet och terapeuten. Genom att föräldrarna visar att de accepterar terapeuten underlättar de för barnet att närma sig den nya bekantskapen med terapeuten (Övreeide, 2001).

Det framkom att flera terapeuter tyckte att en skillnad i BOF är att själv få vara aktiv och bidra med sin egen person på ett mer tydligt sätt än de hade varit vana vid. De flesta av respondenterna som betonade detta har arbetat inom Barn och Ungdomspsykiatri. Där arbetar de bland annat med en sandlåda, som på många sätt liknar den i BOF, men där de beskrev att psykologen enbart fungerar som observatör. I BOF kan de gå in och påverka medvetet samt testa olika hypoteser de har. De kan också använda sig av den information de får genom att de möter barn och föräldrar i samspel. BOF-terapeuterna menade att de kan vara pedagoger och visa familjen på nya sätt att handskas med svårigheter, utan att det känns kränkande. De beskrev BOF som ett naturligt och ofarligt sätt att prova nytt tillsammans.

Hur kunde man se på det som händer mellan barn och förälder i BOF?

Av resultatredovisningen framgick att de intervjuade terapeuterna ansåg att de fick information genom det som skedde mellan barn och förälder i Barnorienterad familjeterapi det vill säga BOF som visade något av relationen.

Samspel och anknytningens kvalitet är antagligen en av de mest centrala faktorer när det gäller enskilda förhållanden till andra människor och möjlighet att utveckla sin kapacitet full ut (Killén, 1994). Eftersom BOF handlar så mycket om samspel och bemötande blir relationen mellan barnet och föräldern något som intervjupersonerna anser sig kunna säga något om genom att se hur de leker tillsammans. Relationen visar sig i BOF när förälder och barn bemöter varandra i leken och hur de respekterar varandras lekområden samt det som byggs upp i sandlådan. Relationen och de

relationsmönster som finns mellan barn och föräldrar är av stor betydelse då de har effekter på barnets möjligheter att kunna utvecklas utifrån sina förutsättningar (Lundén, 2000). I en barnavårdsutredning är det därför av stor vikt att få en bild av den relation barnet har till sina föräldrar. Det är naturligt att föräldern anstränger sig att ge ett så gott intryck som möjligt. Barn visar hur de är vana att bli bemötta, man behöver därför observera hur barnet reagerar på föräldrarnas sätt att vara mot barnet. "Observationer ger ett mer pålitligt material om beteende och samspel än det vi får fram genom tillrättalagda uttalanden från föräldrar när de beskriver situationen." (Killén, 1994, sid 295) Det är annars lätt att ge yttre faktorer en större betydelse än samspelet mellan barn och föräldrar. Mycket tyder dock på att barn klarar stora yttre belastningar om deras samspel med föräldrarna präglas av positivt engagemang och bekräftelse från föräldrarna.

Av intervjuundersökningens resultat framgick att i BOF kan terapeuterna få en bild av hur föräldern leder och följer barnet samt om föräldern har förmåga att leka och därmed också möta barnet på barnets nivå. Sett ur ljuset av föräldrafunktionerna är detta samspel ett exempel på om föräldern har realistiska förväntningar på vad barnet klarar av. Barn som får uppleva förväntningar som stämmer överens med sin förmåga behöver inte oroa sig över om de är tillräckligt bra eller ej. De kan istället använda sin energi till att bemästra och att utvecklas (Killén, 1994, 2000). Men det kan också vara ett exempel på om föräldern kan se barnet som det är. Att få uppleva sig som sedd, förstådd och accepterad är en förutsättning för att barnet skall kunna utveckla en bra självkänsla.

Forskningen visar att känslomässig otillgänglighet är den allvarligaste formen av omsorgssvikt. Långa perioder av försummelse ger konsekvenser i utvecklingen. Inlärningsproblem, låg självkänsla och när barnet blir äldre, en hög frekvens av ungdomsbrottslighet (Erickson & Egeland, 2002; Hart, Brassard, Binggeli & Davidson, 2002). Känslomässig otillgänglighet ingår i alla former av omsorgssvikt eller försummelse och har visat sig vara den mest genomgripande form av omsorgssvikt (Hart, Brassard, Binggeli & Davidson, 2002). Det är därför viktigt att särskilt observera tecken på denna form av omsorgssvikt då den har visat sig ha djupgående och allvarliga konsekvenser för barns utveckling (Lundén & Broberg, under tryckning).

Känslomässig tillgänglighet är en förutsättning för de föräldrafunktioner som Killén (1994, 2000) anser vara särskilt viktiga för att kunna vara en "tillräckligt bra" förälder. En sammanfattning av de mest förekommande observationerna som informanterna kunde se i BOF, som respekten mellan förälder och barn, föräldrarnas känslighet och lyhördhet inför barnet borde kunna översättas till föräldrarnas känslomässiga tillgänglighet. Därav finns det en potential i BOF att genom det samspel, som sker mellan barn och förälder få en bild av om föräldern är känslomässigt tillgänglig för sitt barn. Det är samtidigt viktigt att lyfta fram att det behöver finnas en varsamhet i att tolka det som händer i BOF. Vi får aldrig glömma att detta också är barnets fria lek. Det vilar ett stort ansvar på terapeuten att skapa en avslappnad situation som gör det möjligt också för den vuxne att komma till sin rätt i leken.

Hur visade sig barnets syn på sig själv och andra i BOF?

Barn är totalt beroende av den miljö och de vuxna som omger dem vid livets början. Hur barnet utvecklas och betar sig präglas av detta förhållande. Barn utvecklar förhållningssätt till de vuxna som finns i deras närhet och som de har sina tidiga relationer med. För att skapa en begriplig

värld använder sig barnet av inre arbetsmodeller. Anknypningen mellan barn-föräldrar och deras samspel inverkar på personlighetsutvecklingen (Broberg 1996, 2000). Anknypningsteorin ger oss en insikt av hur barnet försöker förstå sig själv, de vuxna och sin egen roll i världen (Killen, 1994). Denna förståelse eller inre arbetsmodeller försöker barnet återskapa i nya samspelssituationer. Utifrån detta mönster "förhandlar" barnet om sin identitet (Övreeide 2001). Anknypningen mellan barn och förälder utvecklas under hela livet men är särskilt beroende av hur samspelen under det första levnadsåret sett ut eftersom barnet utvecklas så snabbt då.

Anknypningsbeteende är något som barnet visar först då det upplever fara och söker tröst. Hur föräldern svarar på det visar omsorgssystemet hos föräldern. Barn utvecklar olika anknypningsmönster beroende på hur samspelen mellan barn och föräldrar har sett ut under de första levnadsåren (Broberg 1996, 2000).

Barn med en *trygg* anknypning, som haft föräldrar som svarat lyhört och förutsägbart på barnets signaler, har haft förutsättningar att *utveckla* en positiv självbild, med en känsla av att vara värd att älskas. En positiv bild av andra har också vuxit fram då de fått erfara föräldrar som visat barnet sin omsorg (Ibid). Det som är utmärkande för barnet med en *undvikande* anknypning är att det inte visar något behov av att använda förälder som trygg bas (Ibid). Barnet ger ett avvaktande, inväntande intryck. Barn som har en *ambivalent* anknypning har svårigheter att läsa av föräldern och samspelen sker på föräldrarnas villkor, barnet blir utlämnad till föräldrarnas godtycke.

Barn som *utvecklat* en *desorganiserad* anknypning har ett samspelen med sina föräldrar som i hög grad bygger på rädsla. Det är den tydligaste skillnaden mellan barn som utvecklat *desorganiserad* anknypning och andra barn. Anknypningssystemet driver barnet till föräldrarna men detta ökar barnets rädsla då föräldern upplevs som hotfull. Barnet kan på så vis vara anknytt till samma person som också skrämmer dem. Barnet hamnar i en omöjlig konfliktsituation. (Broberg, 2000). Det har visat sig att barn som visat denna typ av anknypning i 1-2 års åldern *kan* utveckla en *kontrollerande anknypning* i förskoleåldern. Det innebär att barnet för att klara av den svåra relationen till föräldern själv tar på sig ansvar för relationen. Antingen kan barnet bli omvårdande mot sin förälder för att på så vis undvika att utsätta sig för föräldrarnas oförutsägbara humör. Barnet lär sig i denna typ av samspel att dess egna behov inget betyder och att de själva är inkompetent då barnet inte kan få föräldern att bete sig som en förälder ska. Eller så försöker barnet att aggressivt kontrollera föräldern och endast lita till sin egen styrka. Barnet bygger här upp en inre arbetsmodell av andra som opålitliga och farliga, det är bättre att slå först än att bli slagen.

Av resultatredovisningen framgick att de intervjuade terapeuterna i den första leken med barnet också fick en uppfattning om barnet. Hur barnet väljer alter-ego docka och det sätt som barnet leker och bygger på ger terapeuterna en aning om hur barnet ser på sig själv.

Intervjupersonerna beskrev att de kunde se om barnet var nyfiken eller avvaktande de fick en glimt av barnets självkänsla. De fick i leken vidare en känsla av om det fanns en naturlig avvaktan inför en ny person och en ny situation. Hur barnet möter terapeutens alter-ego docka och om leken kunde utveckla sig ger en bild av de förväntningar barnet har på att bli bemött av andra.

Det förefaller som man kan se en del av barnets inre arbetsmodeller. Det finns dock vissa delar i relationen mellan barn och förälder och i barnets inre som inte visar sig under trygga

förhållanden. För att få en tydlig bild av barnets anknytnings beteende behöver det hända något i leken som upplevs som hotfullt av barnet, det är först då barnet visar sin trygga bas. BOF visar samspel mellan barn och förälder under goda förhållande det vill säga när barnet inte visar anknytningsbeteende och omvårdnadssystemet hos föräldern därför inte är aktiverat.

Hur skulle det fungera att använda BOF i delar av barnavårdsutredningar inom socialtjänsten?

Undersökningen har visat att BOF är en metod som kan ge information och skulle utifrån de kraven kunna användas i delar av barnavårdsutredningar inom socialtjänsten. Det visade sig att flertalet av informanterna ansåg att BOF ger möjlighet att se vissa viktiga föräldrafunktioner, relationen mellan barn och föräldrar samt om föräldrarna är känslomässigt tillgängliga för sina barn. En utredare kan således få mycket kunskap, som är viktig för barns utveckling. De flesta av informanterna säger att det skall handla om ett problem som är samspelsrelaterat för att BOF skall fungera väl. I en barnavårdsutredning handlar det till en del om att undersöka samspelet mellan barn och förälder. Man belyser föräldrarnas omsorgsförmåga gentemot barnets behov och tar reda på om barnets hälsa eller utveckling är i fara (Allmänna råd från Socialstyrelsen 1994:3). I resultatdelen betonades delaktighet i BOF, vilket stämmer väl överens med kraven då socialtjänsten beslutar om insatser för barn. Då det, om möjligt, skall ske i samförstånd med barnet och föräldrarna (Ds 1996:57)

Arbetsättet att använda lekfigurer för konkret gestaltning passar det mindre barnet. Dessutom fungerar det väl i kontakten med barn att ha någonting i händerna för att slippa att ha ögonkontakt. Det händer att barn inte känner sig bekväma när de känner krav på ögonkontakt i samtal. Barn kan även uppleva det jobbigt med tystnad under samtal.(Wilson, 2001). BOF kan således fungera väl med barn, då det inte behöver uppstå någon pressande tystnad, eftersom man alltid kan gå omkring och tala med sina figurer och djur.

Det har även framkommit att det skulle kunna vara förenat med flera svårigheter att använda BOF i barnavårdsutredningar. En del av terapeuterna beskrev att familjen kan bli för utsatt genom att många svårigheter blir tydliga i BOF. Vi tror inte att det är ett problem för den utredande socialsekreteraren att få för mycket information om en familj, utan tänker att socialsekreteraren finns kvar och kan följa upp samt att utredningen pågår under någon månad. Syftet med utredningen är att socialsekreteraren vid behov erbjuder familjen hjälp och stöd genom bistånd. Det är angeläget att barnets röst får höras och att deras åsikter gör en skillnad i barnavårdsutredningar, men vi ser samtidigt att det kan finnas svårigheter av etisk natur förknippade med detta. När samtal förs inom socialtjänsten kan de få stora konsekvenser. Barn kan avslöja saker som kan medföra smärtsamma och svåra förändringar i familjens liv. Barnet har egna föreställningar utifrån sin tankevärld om varför samtalet förs och vad som förväntas från olika personer. Barn och föräldrar har ofta skilda föreställningar om olika situationer, vilket kan medföra att barnet inte skyddar familjens sociala fasad på samma sätt som föräldrarna. (Aronsson 1996) I terapeutiska sammanhang tänker man att eftersom barn är lojala med sin familj skall inte terapeuten be barnet att välja sida eller på grund av sin förmåga att ställa frågor få barn att säga mer än de hade tänkt sig. De kan uppleva att terapeuten stjälar deras hemligheter, vilket kan skapa ångest för barnet samt leda till kris i familjen på grund av ett avslöjande. Det blir ett tungt lass för barnet att bära. Om barnet visar tecken på att han efteråt skulle kunna ångra vad han sagt skall barnet få hjälp att inte går vidare (Wilson, 2001). Ett eventuellt dilemma som skulle kunna

uppstå om BOF används som metod i barnavårdsutredningar, är att barnet i leken avslöjar sina föräldrar. Det är viktigt att få möjlighet att samla in så omfattande information som möjligt i en barnavårdsutredning, men en konsekvens kan dock bli att barnet efteråt känner att det har förrått sina föräldrar.

Ett etiskt dilemma är användning av videokamera. Det är skillnad att bli filmad i en behandlingssituation, då man själv är intresserad av förändring jämfört med att bli filmad i en situation där målet är att bedöma föräldrarnas omsorgsförmåga. Ett alternativ är att inte utnyttja videotekniken alls, utan istället försöka att tillsammans komma ihåg vad som utspelade sig under sessionen. Ett sådant arbetssätt skulle kunna leda till hög delaktighet för familjen.

Ett annat dilemma har att göra med lekens utformning i sandlådan, där det finns en struktur med tydliga regler för samvaron. Det framkom under undersökningen att det skulle kunna medföra att föräldrar kan fungera bättre i relation till sina barn innanför dessa ramar än i verkligheten. Det kan vara svårt för föräldrar att fungera lika väl i vardagen och hitta positiva stunder. En svårighet i att översätta det som sker i sandlådan till verkligheten är att det inte finns några yttre faktorer som stör. Majoriteten av respondenterna menade dock att det som syntes i BOF gick att överföra till verkligheten.

Intervjupersonerna menade att det kan vara svårt både för utredaren och familjen att använda BOF i utredning. Utredaren behöver klara att skapa ett lekfullt klimat och själv känna sig bekväm med sin uppgift. En utredning kan innebära kris och en känsla av utsatthet för familjen. I en sådan situation kan det kanske vara omöjligt för föräldrarna att leka. En del föräldrar som kommer under utredning kan vara inneslutna eller ha en hög grad av integritet, antingen i form av försvar på grund av utredningen eller också som personlighetsdrag. I de fallen skulle BOF vara svårt för både barn, föräldrar och terapeut.

Att använda BOF i utredningssammanhang kan innebära att det blir svårt att hålla isär behandling och utredning, vilket kan göra att kontakten mellan handläggare och klient blir otydlig (Hessle, Stenström, Sundell & Wåhlander, 1996). Samtidigt kan BOF vara en fördel då det skapar möjlighet till förändring. Även om målet med utredning inte i första hand är förändring tror vi ändå att förändring i någon form sker under processens gång.

I undersökningen fann vi att faktorerna tid, tydlighet och samarbete skulle kunna skapa möjlighet att använda BOF i barnavårdsutredningar inom socialtjänsten. De terapeuter som har använt BOF i utredning är de som främst påtalade varsamhet med familjerna i arbetet med BOF. De gav bilden av att metoden är verkningsfull i utredning då den ger mycket och användbar information om familjerna. Samtidigt var de angelägna om att familjerna inte skall kränkas och komma till skada på grund av alla avslöjanden som leken ger. För att motverka detta poängterade de att utredningen måste ske över tid så att familjen hinner med i processen och kan ta till sig informationen om eventuella svårigheter. För att det skall vara möjligt att använda BOF i utredning krävs öppna samtal där man klargör vilka roller samtliga har och att man tydligt går igenom med familjen vilka frågeställningar som skall belysas. Några av respondenterna, som har utrett på uppdrag av socialtjänsten, bedömde att de stod mer fria än vad en socialsekreterare skulle göra. De informanter som har erfarenhet av utredning påtalade att det är viktigt att vara öppen gentemot föräldrarna med vad man kommer att titta på i utredningen. De som har arbetat i utredningssammanhang med BOF beskrev att de ser till att få tydliga uppdrag och att de talar

öppet inför familjerna om vad de undersöker samt vad de ser. BOF som metod handlar mycket om samarbete, att göra saker tillsammans med barn och föräldrar, vilket gör det naturligt att även försöka få med familjen och utreda tillsammans med föräldrarna.

Det är framför allt bland barn i förskoleåldern som socialtjänsten inte verkar ha talat med barn i utredningar (Hessle, Stenström, Sundell & Wåhlander, 1996), vilket skulle kunna tala för att använda BOF i barnavårdsutredningar som rör barn i de åldrarna. Handläggaren i ett barnavårdsärende skall tala enskilt med barnet utifrån dess ålder och mognadsnivå (Allmänna råd från Socialstyrelsen 1994:3). Myndigheter har även ansvar för att utveckla metoder för att ett mycket litet barns röst skall kunna höras (SOU 2000:77).

Vi tänker att det kan vara föräldrarnas val att använda BOF i barnavårdsutredning, då det är en förutsättning för metoden att föräldrarna vill medverka. Det kan finnas vinster för föräldrarna att tacka ja till BOF då det leder till delaktighet i utredningen och medför att inte bara brister utan även familjens resurser blir tydliga. Det måste dock finnas möjlighet att tacka nej till BOF, då metoden dels bygger på samarbete med föräldrarna och dels att de vågar utsätta sig för den fria leken. Undersökningen visar även tydligt att BOF enbart kan fungera som ett komplement i en barnavårdsutredning.

Referenser

Allmänna råd från Socialstyrelsen 1994:3. Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten.

Andersson, G. (1995). *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur.

Aronsson, K. (1996) *Om barns rätt och barns bästa*. Stockholm: Liber AB.

Broberg, Anders (2000) Belägg för betydelsen av det tidiga samspelet mellan förälder och barn. & Är det möjligt att bli en "bättre" förälder? *Läkartidningen*, 97, nr 25.

Broberg, Anders (2000) När bandet brister-anknytningsteorin beskriver effekterna av föräldrars sviktande omsorgsförmåga på barns utveckling. *Socionomen*, 2, del 1.

Broberg, Anders (1996) Anknytning-nya sätt att beskriva känslomässig utveckling. *Psykologtidningen*, 14.

Cassidy, J. & Shaver, P.R. (Red.) (1999) *Handbook of attachment*. New York: The Guilford Press

Ds 1996:57. Barn idag. Stockholm: Socialdepartementet.

Erickson, M. F. & Egeland, B. (2002). *Child neglect*. Myers, J E. B., Berliner, L., Briere, J., Hendrix, C.T., Jenny, C & Reid, T.A. (eds.) *The APASC Handbook on Child Maltreatment*. Second edition. Thousand Oaks: SAGE Publications.

George, Carol (1996) *A representational perspective of child abuse and prevention: internal working models of attachment and caregiving*. *Child Abuse & Neglect*, Vol 20, Elsevier Science Ltd.

Hart, S. N., Brassard, M. R., Binggeli, N. J. & Davidson. H. A. (2002). *Child neglect*. Myers, J E. B., Berliner, L., Briere, J., Hendrix, C.T., Jenny, C & Reid, T.A. (eds.) *The APASC Handbook on Child Maltreatment*. Second edition. Thousand Oaks: SAGE Publications.

Hessle, S. (1996) *Sociala barnavårdsutredningar*. Stockholm: Liber AB

Hessle, S., Stenström, N., Sundell, K. & Wåhlander, E. (1996) *Barnintervjun och barnets röst*. Stockholm: Liber AB

Hindberg, B. (1999). *När omsorgen sviktat*. Borås: Rädda barnen.

Karlsson, G. (1999). *Empirisk fenomenologisk psykologi*. I C. M Allwood & M. G Eriksson (red.). *Vetenskapsteori för psykologi och andra samhällsvetenskaper*. Lund: Studentlitteratur.

Killén, K. (1999). *Svikna barn. Om bristande omsorg och vårt ansvar för de utsatta barnen*. Falun: Wahlström & Widstrand.

- Killén, K. (2000). *Barndomen vara i generationer. Om förebyggande arbete med utsatta familjer*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundén, K. (2000). *Förskolebarn som far illa*. Göteborg: Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Lundén, K. & Broberg, A. (under tryckning) *Vilka tecken på omsorgssvikt har BVC-sjuksköterskor och barnomsorgspersonal observerat hos barn?*
- Norström & Thunved (2002) *Nya sociallagarna med kommentarer, lagar och författningar som de lyder 1 januari 2002*. Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Palm, C. (2001). *Terapi på lika villkor? En jämförande studie mellan BOF och traditionella familjesamtal*. Delmoment i 15p. vetenskapsteori forsknings och utvärderingsmetoder. Eskilstuna.
- Regeringens proposition 1996/97:124. *Ändringar i socialtjänstlagen*.
- Sjölin-Nilsson, B. (1992). *Barnorienterad familjeterapi utifrån Martin Soltvedts metod*. Svensk Familje Terapi 3-4, s. 16-19.
- Sjölin-Nilsson, B. (1994). *Barnorienterad familjeterapi – psykoterapeutisk symbollek med relationsperspektiv*. Insikten, Riksföreningen PsykoterapiCentrums tidning. 1, s. 26-28.
- Soltvedt, M. (under tryckning)
- Starrin, B. & Renck, B. (1996) *Den kvalitativa intervjun*. Svensson, P-G. & Starrin, B.(red.). Kvalitativa studier i teori och praktik. Lund: Studentlitteratur.
- Strid, S. (2001) Stilgård, J. & Tilander, K. *Utredningslägenheten och barnperspektivet – en utvärdering av en metod för barnavårdsutredningar och stöd – i samarbete mellan familj, barnpsykiatri och socialtjänst vid socialförvaltningen i Karlstad*. Karlstads socialförvaltning.
- SOU 1994:139. *Ny socialtjänstlag*. Huvudbetänkande av socialtjänstkommittén.
- SOU 2000:77 *Omhändertagen Samhällets ansvar för utsatta barn och unga. Betänkande av LVU-utredningen*. Socialdepartementet.
- SOU 2001:72 *Barnmisshandel att förebygga och åtgärda. Slutbetänkande av Kommittén mot barnmisshandel*. Socialdepartementet.
- Socialstyrelsen. SoS-rapport 1996:19. Barn i fokus-projektet. Slutrapport.

Wahlström, G. (2000). *Barnets perspektiv i barnavårdsutredningen - hörs barnets egen röst?*
FoU-Södertörn. Skriftserie nr 11/00.

Wilson, J. (2001) *Barnets röst i utredning och behandling*. Stockholm: Mareld

Övreeide, H. (2001). *Samtal med barn*. Lund: Studentlitteratur.

Intervjuguide

Intervjupersonens bakgrund.

Vilken utbildningsbakgrund har du, examensår?

Vad har du tidigare för arbetslivserfarenhet inom yrket (var och antal år)?

Var arbetar du för närvarande (sedan när)?

När gick du BOF-utbildningen?

Varför har du valt att arbeta med BOF ?

I hur stor andel av dina ärenden använder du BOF?

Vad heter din alter ego-docka? Vika egenskaper har hon/han?

Valet att arbeta med BOF i en familj :

Vilka är dina urvalskriterier när du väljer att arbeta med BOF?

Behövs det särskilda förutsättningar ?

Används någon form av utredningsmetodik innan BOF ?

I vilka familjer väljer du att *inte* arbeta med BOF?

När du arbetar med BOF:

- Hur kan du få kunskap om svårigheter och resurser i familjen?

- Hur kan du bedöma motivation och förmåga till förändring?

- Hur kan du se barnets inre bild av sig själv och andra?

- Hur kan du se att föräldrarna uppmärksammar att barnet behöver omsorg och svarar på det?

- Vilken kunskap om relationen får du utifrån hur barn och föräldrar samspekar?

- Vad anser du blir särskilt tydligt i BOF?

- Är det möjligt att se om det specifika barnet har det tillräckligt bra i sin specifika familj ?

- Hur tänker du kring allt du ser i BOF-leken i förhållande till hur barnet respektive föräldrarna fungerar i verkligheten/ utanför sandlådan?

Vilken skillnad är det att arbeta med BOF jämfört med andra metoder inom utredning och behandling som du känner till eller använder?

Vilka metoder har du främst använt dig av tidigare ?

BOF och utredning.

Har du kommit i kontakt med socialtjänstens barnavårdsutredningar? I så fall på vilket sätt?

Vad skall enligt din mening belysas i en barnavårdsutredning?

Tror du att man skulle kunna använda BOF i ett sådant utredningssammanhang?

I så fall hur?

Fördelar

Begränsningar